

Program obuke

o postupanju u predmetima silovanja
u pravosuđu Bosne i Hercegovine

PROGRAM OBUKE O POSTUPANJU U PREDMETIMA SILOVANJA U PRAVOSUĐU BOSNE I HERCEGOVINE

Urednice:

Maida Čehajić-Čampara i Majda Halilović

Autori i autorice:

Lejla Konjić Dragović, Mirela Mujagić i Svetozar Bajić

Lektura:

Zinaida Lakić

Prelom i dizajn:

Sanin Pehlivanović

Izdavač:

Atlantska inicijativa, 2020.

Zahvalnica:

Izradu Programa obuke podržala je Švedska ambasada u Bosni i Hercegovini kroz Projekt "Rod i pravosuđe u Bosni i Hercegovini"

Program obuke

o postupanju u predmetima silovanja u pravosuđu Bosne i Hercegovine

Sarajevo, 2020.

DNEVNI RED:

Vrijeme	Aktivnost
09:00 – 09:15	Predstavljanje učesnika, edukatora i dnevnog reda
09:15 – 10:00	Pravni okvir, odmjeravanje kazne u predmetima silovanja, kvalifikovani oblici krivičnog djela silovanja
10:00 – 10:30	Vježba i diskusija s učesnicima/cama
10:30 – 11:00	Pauza
11:00 – 12:30	Psihološki efekti krivičnog djela silovanja na žrtvu
12:30 – 13:30	Ručak
13:30 – 14:00	Krivično djelo silovanja u odnosu na posebno vulnerabilne kategorije stanovništva
14:00 – 15:00	Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti u odnosu na krivično djelo silovanja
15:00 – 16:00	Vježba: Procesuiranje krivičnog djela silovanja i izricanje krivične sankcije
16:00	Finalizacija i evaluacija radionice

PRIRUČNIK ZA RAZMATRANJE KRIVIČNOG DJELA SILOVANJA U SUDSKOJ PRAKSI U BOSNI I HERCEGOVINI

Aktivnost I (09:00 - 09:15): Dobrodošlica i predstavljanje:

- Predstavljanje edukatora
- Predstavljanje učesnika i izražavanje vlastitih razloga i interesa za obuku
- Predstavljanje dnevnog reda / programa obuke
- Utvrđivanje pravila rada

Aktivnost II (09:15 - 10:00): Predstavljanje Priručnika, pravni okvir, sudsko odmjerenje kazne u predmetima silovanja, kvalifikovani oblici krivičnog djela silovanja

Nakon predstavljanja svoje teme, predstavite Priručnik Atlantske inicijative i navedite kakav je uticaj na vas imao rad na ovom Priručniku. Ako imate primjer iz sudnice, navedite ga (da ste eventualno više obratili pažnju na ponašanje žrtava tokom svjedočenja i cijenili otežavajuće i olakšavajuće okolnosti pažljivije). Istaknite važnost edukacija o ovom pitanju, s akcentom na značaj adekvatnog sankcionisanja učinilaca krivičnog djela silovanja.

Predavanje (PowerPoint prezentacija)

Krivično djelo silovanja koje je bilo predmetom analize u spomenutom Priručniku najteže je krivično djelo u grupi krivičnih djela protiv spolnih sloboda i morala.

Napomena: Predočite slajd s fotografijama žrtava seksualnog nasilja.

Na predočenim fotografijama može se vidjeti niz primjera žrtava silovanja, žena, djece i muškaraca. One pokazuju na slikovit način fizičko i psihičko stanje žrtava i tjeraju nas da se zapitamo da li smo učinili sve što je u našoj moći da suzbijemo ovakva protivpravna ponašanja.

● **Struktura današnjeg predavanja će obuhvatiti:**

- ✓ Zakonske definicije i upoznavanje s pojmom silovanja;
- ✓ Predstavljanje *Priručnika za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini*;
- ✓ Sudsko odmjerenje kazne za krivično djelo silovanja;
- ✓ Predstavljanje kvalifikovanih oblika krivičnog djela silovanja.

1. Zakonska definicija

Krivično djelo silovanja čini: *ko drugu osobu, upotrebom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju...* (Krivični zakon Federacije BiH¹, Krivični zakonik Republike Srpske² i Krivični zakon Brčko distrikta³).

Kvalifikovani oblici ovog krivičnog djela u KZFBiH propisani su na način:

- ✓ ako je silovanje učinjeno (...) *na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja (...)* zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju od tri do petnaest godina;⁴
- ✓ ako je silovanjem (...) *prouzrokovana smrt silovane osobe ili je ona teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je teško narušeno zdravlje, ili je silovana ženska osoba ostala trudna (...)*, zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju najmanje tri godine;⁵
- ✓ ako je silovanje učinjeno (...) *iz mržnje prema žrtvi (...)*, zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju od tri do petnaest godina;⁶
- ✓ ako je silovanje učinjeno prema (...) *maloljetniku (...)*, zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju od najmanje tri godine (stav 5). Ako je krivično djelo iz stava 2, 3. i 4. učinjeno prema maloljetniku, zakon propisuje kaznu zatvora najmanje pet godina;⁷
- ✓ ako je silovanjem koje je učinjeno (...) *na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja (...)* prouzročena (...) *smrt silovane osobe ili je ona teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je teško narušeno zdravlje, ili je silovana ženska osoba ostala trudna (...)*, zakon propisuje kaznu zatvora u trajanju najmanje pet godina.⁸

Odredbe KZ BDBiH identične su odredbama KZ FBiH kada su pitanju krivična djela protiv spolne slobode i morala, kao i krivično djelo silovanja. Za razliku od navedenih materijalnih zakona, odredbe KZ RS propisuju na identičan način osnovni oblik silovanja, s razlikom

---

1 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (*Službene novine FBiH* 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14, 46/16 i 75/17), u daljnjem tekstu KZ FBiH.

2 Krivični zakonik Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske* 64/17), u daljnjem tekstu KZ RS.

3 Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik Brčko distrikta BiH* 10/03, 45/04, 06/05, 21/10 i 9/13), u daljnjem tekstu KZ BD.

4 KZ FBiH, član 203. stav 2.

5 *Ibid.*, član 203. stav 3.

6 *Ibid.*, član 203. stav 4.

7 *Ibid.*, član 203. stav 6.

8 *Ibid.*, član 203. stav 7.

u visini zapriječene kazne (minimum kazne koja je u KZ FBiH jedna godina a u KZ RS tri godine, dok je maksimum propisane kazne isti – 10 godina).

Kvalifikovani oblici krivičnog djela silovanja u KZ RS propisani su na način:

- ✓ ako je djelo iz stava 1. ovog člana izvršeno prema djetetu starijem od petnaest godina, ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, ili od strane više lica, ili iz mržnje, ili je uslijed djela nastupila teška tjelesna povreda, teško narušenje zdravlja ili trudnoća silovanog ženskog lica, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od pet do petnaest godina;⁹
- ✓ ako je uslijed djela iz stava 1. i 2. ovog člana nastupila smrt lica prema kojem je djelo izvršeno, učinilac će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina.¹⁰
- ✓ Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici¹¹ (Istanbulska konvencija) – postojanje prinude nije neophodno u kvalifikovanju djela kao silovanja (odsustvo pristanka žrtve može se dokazivati postojanjem drugih odlučnih činjenica).

Primjer pozitivne prakse: U postupcima koji se vode za krivična djela protiv čovječnosti i kršenja međunarodnog humanitarnog prava – konstitutivni element zločina seksualnog nasilja za vrijeme oružanog sukoba više nije nužno upotreba sile ili prijetnje izravnim napadom na život ili tijelo žrtve, odnosno život ili tijelo njoj bliske osobe.¹² Također je zabranjeno da se pristanak žrtve upotrijebi u prilog odbrane optuženog.

Pitanje za učesnike: Da li postoji zakonski način da se žrtva zaštiti tokom suđenja učiniocu krivičnog djela silovanja nad njom?

Odgovor: Da, zakonskim odredbama na svim nivoima zabranjeno je izvođenje dokaza o seksualnom životu oštećenog (žrtve) prije izvršenog krivičnog djela. Ako se dozvoli takvo pitanje, radit će se o nezakonitom dokazu.

2. Priručnik Atlantske inicijative *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: Priručnik)*

Priručnik se bavi identifikacijom problema koji su pojavljuju prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo silovanja i srodna djela, kvalifikatornim oblicima, posljedicama rodni predrasuda u seksualnom napadu, psihološkim traumama žrtve, međunarodnom prak-

9 KZ RS, član 165. stav 2.

10 *Ibid.*, član 165. stav 3.

11 Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence CETS - No. 210, Bosna i Hercegovina ratificirala je ovu konvenciju 2013. godine.

12 Krivični zakon Bosne i Hercegovine (*Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15 i 40/15), u daljnjem tekstu KZ BiH.

som i konceptom “silovanja bez prinude”. Na kraju su date preporuke i analiza normativnih rješenja koja se odnose na sudsko odmjerenje kazne (otežavajuće i olakšavajuće okolnosti).

U *Priručniku* je potenciran značaj istraživanja sudske prakse i međusobne komunikacije među sudijama.

3. Sudsko odmjerenje kazne za krivično djelo silovanja

Sud učiniocu odmjerenje kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično djelo imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na to da kazna bude veća ili manja (otežavajuće i olakšavajuće okolnosti).¹³

Olakšavajuće odnosno otežavajuće okolnosti propisane su na identičan način u ranije spomenutim materijalnim zakonima, i to su: stepen krivice, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojim je djelo počinjeno, raniji život počinitelja, njegove osobne prilike i njegovo držanje poslije počinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje su od značaja za odmjerenje kazne.¹⁴ Kada sud odmjerenje kaznu počinitelju za krivično djelo počinjeno u povratu, posebno će uzeti u obzir da li je ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, da li su oba djela počinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude, odnosno od izdržane ili oprostene kazne,¹⁵ Prilikom odmjerenja novčane kazne sud će posebno uzeti u obzir imovinsko stanje počinitelja.¹⁶

Materijalnim zakonima RS-a, odnosno BD-a, propisano je da se okolnost koja je obilježje krivičnog djela ne može uzeti u obzir i kao otežavajuća okolnost, odnosno olakšavajuća okolnost, izuzev ako prelazi mjeru koja je potrebna za postojanje krivičnog djela ili određenog oblika krivičnog djela, ili ako postoje dvije ili više ovakvih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg odnosno lakšeg oblika krivičnog djela. Ako je krivično djelo počinjeno iz mržnje, sud će to uzeti kao otežavajuću okolnost, osim ako mržnja nije kvalifikatorna okolnost tog krivičnog djela.¹⁷ U većini presuda se uopćeno navodi okolnost koja je cijenjena kao otežavajuća ili olakšavajuća, bez detaljne analize i objašnjenja zašto je tako cijenjena i bez dovođenja u vezu s odmjerenjem kazne u svakom pojedinom slučaju.

✓ **Analizirajući 34 presude** na području cijele BiH, uočeno je da su sudovi prilikom odmjerenja kazne za krivična djela silovanja i srodna krivična djela uzimali u obzir sljedeće otežavajuće i olakšavajuće okolnosti:

13 KZ FBiH, član 49. stav 1, KZ RS, član 52. stav 1, KZ BD, član 49. stav 1.

14 KZ FBiH, član 49. stav 1, KZ RS, član 52. stav 1, KZ BD, član 49. stav 1.

15 KZ FBiH, član 49. stav 2, KZ RS, član 52. stav 4, KZ BD, član 49. stav 3.

16 KZ FBiH, član 49. stav 3, KZ RS, član 52. stav 5, KZ BD, član 49. stav 4.

17 KZ RS, član 52. stav 2. i stav 3, KZ BD, član 49. stav 2.

- Stepen krivnje (smanjena ili bitno smanjena uračunljivost)
- Ranija osuđivanost učinioca
- Porodični status učinioca
- Zloupotreba alkohola i droga
- Životna dob učinioca
- Životna dob žrtve
- Izraženo kajanje učinioca
- Priznanje krivičnog djela
- Pozicija društvene moći i autoriteta učinioca krivičnog djela
- Druge okolnosti pod kojima je počinjeno krivično djelo

U nastavku prezentacije bit će izneseni specifični primjeri cijenjenih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti za krivično djelo silovanja, kao i specifični primjeri ocjene ovih okolnosti za kvalifikovane oblike krivičnog djela silovanja.

Potrebno je postaviti pitanje učesnicima da li imaju nejasnoća i eventualnih pitanja vezano za dosadašnji tok prezentacije.

● **Specifični primjeri olakšavajućih okolnosti**

Prilikom ocjene olakšavajućih okolnosti najčešće se uzimaju u obzir porodične prilike, korektno ponašanje pred sudom, kao i priznanje učinioca (ako se desilo u konkretnom slučaju).

- 1) Činjenični opis: "(...) na način da je istu na to mjesto dovezao motornim vozilom (...) zatim istoj naredio da se skine, pa kada (...) to nije htjela uraditi (...) kako bi slomio otpor oštećene udara je u predjelu stomaka, uslijed kojeg je udarca pala na leđa, pa kad je ustala hvata je za kosu, poteže i obara na tlo, zatim udara po glavi i nanosi joj nagnječenja u području glave, nagnječenje u području vrata (...) oguljotine u području korijena nosa (...) zatim istoj nasilno skida odjeću, te upotrebom sile (...), a nakon učinjenog čina (...) odlazi sa lica mjesta.¹⁸

Odmjeravanje kazne: *Prilikom odlučivanja o vrsti i visini kazne sud je optuženom cijenio sve okolnosti koje u smislu člana 49. KZ FBiH, utiču da kazna bude manja ili veća. Kao olakšavajuće okolnosti sud je optuženom uzeo u obzir da ničim nije doprinio da se postupak odugovlači, da je porodičan čovjek i otac troje djece i korektno ponašanje na glavnoj raspravi, dok mu otežavajućih okolnosti nije našao.*

---

18 Presuda broj 68 0 K 035384 16 K od 24. 1. 2017. godine (radi se o krivičnom djelu Silovanje iz člana 203. KZ FBiH).

Izrečena kazna: jedna godina zatvora.

Pitanje: Komentar na ocjenu suda da nije bilo otežavajućih okolnosti a da su olakšavajuće to što nije doprinio odugovlačenju postupka, korektno ponašanje tokom postupka i da je otac troje djece i porodičan?

Odgovor: Izrečena je minimalna kazna za predmetno krivično djelo iako je način izvršenja djela bio takav da je podrazumijevao i više tjelesnih ozljeda (kako su opisane) uz iskazanu drskost i bezobzirnost optuženog, a okolnosti poput korektnog ponašanja i neodugovlačenja postupka nikako ne bi trebale biti cijenjene kao olakšavajuće s obzirom na to da se takvo ponašanje od optuženog očekuje i obavezan je na takvo ponašanje. Svako drugačije ponašanje povlačilo bi posljedice u skladu sa zakonom. Također, za ovu vrstu krivičnih djela nikako ne bi trebalo cijeniti kao olakšavajuću okolnost činjenicu da je otac troje djece.

2) Činjenični opis: "... uz upotrebu sile prisilio na spolni odnos oštećenu mladb (...) na način da je nakon što je ostao sam sa oštećenom istu gurnuo na kauč (...) te upozoravajući je da ne pravi buku i ističući da je dobar sa policijom, te prijeteći da ima pištolj u autu, te da će istim ubiti nju i njene roditelje, nakon čega je oštećena plaćući izjavila da mora u wc, te pobjegla u kupatilo, nakon čega je došao za istom i izvukao je iz kupatila, te i pored činjenice što se oštećena pokušavala otrgnuti (...) molila da je pusti, opalio joj šamar, te je gurnuo na kauč u kuhinji, nakon čega (...) te tako izvršio potpun seksualni odnos...¹⁹"

Odmjeravanje kazne: *Olakšavajuću okolnost na strani optuženog sud nalazi u tome da počinjenjem kaznenog djela oštećenim osobama nije nanio tjelesne ozljede i da je otac jednog djeteta. (...) Kao otežavajuća okolnost cijenjena je okolnost da je oštećena izrazila interes da optuženi krivično odgovara i da se adekvatno kazni.*

Izrečena kazna: Jedinствена kazna zatvora u trajanju od dvije godine i šest mjeseci zatvora.

Pitanje: Da li je ispravno cijeniti kao olakšavajuću okolnost činjenicu da *nije nanio tjelesne ozljede i da je otac jednog djeteta?* Da li je ispravno kao otežavajuća okolnost cijenjeno da *je oštećena izrazila interes da optuženi krivično odgovara i da se adekvatno kazni?*

Odgovor: Neispravno je kao olakšavajuće okolnosti cijeniti činjenicu da učinilac *nije nanio tjelesne ozljede* s obzirom na to da krivično djelo silovanja postoji i bez nanošenja tjelesnih

---

19 Presuda broj 06 0 K 008091 15 K od 18. 2. 2016. godine (radi se o krivičnom djelu silovanje iz člana 203. stav 1. KZ FBiH u sticaju).

ozljeda, a pritom, dodatno, u slučaju nanošenja teških tjelesnih ozljeda, radi se o kvalifikovanom djelu. Također, činjenica da se radi o ocu jednog djeteta može biti samo cijenjena kao otežavajuća okolnost u konkretnom slučaju imajući u vidu da je žrtva silovanja malo-dobna osoba, pa je tako potpuno nelogično i neprihvatljivo cijeniti njegove porodične prilike (da je otac djeteta) kao olakšavajuće. U vezi s otežavajućim okolnostima ne treba stav žrtve uzimati u obzir prilikom odmjeravanja kazne s obzirom na to da pravo odmjeravanja kazne pripada sudu i da je to stvar općeg principa da se kazna za krivično djelo određuje srazmjerno težini krivičnog djela i općim pravilima o odmjeravanju kazne.²⁰ Dodatno, u svakom slučaju ne treba takvu vrstu pritiska (kakva će sankcija biti izrečena, odnosno kazna odmjerena) stavljati na žrtvu (da od njenog stava ovisi odmjeravanje kazne).

3) Činjenični opis: "... nudio novac tražeći od nje da imaju seksualni odnos, što je oštećena odbila, nakon čega je počeo da je dodiruje rukom po (...) i da je privlači prema sebi, nasilno je ljubeći u usta, dok ga je odgurivala (...) te je u jednom trenutku uspjela otvoriti vrata (...) i pokušala pobjeći iz vozila, ali ju je on uhvatio za jaknu (...) i počeo da joj gura glavu prema svom spolnom organu (...) i tada je natjerao oštećenu (...) te dok je ona i dalje pokušavala da se odbrani i da podigne glavu, on je i dalje silom primorava da (...) skupivši snagu, odgurnula ga je od sebe i pobjegla iz vozila (...) nakon čega su o ovom događaju obaviješteni i organi policije."²¹

Odmjeravanje kazne: *Sud je cijenio kao olakšavajuću okolnost da je isti priznao izvršenje ovog krivičnog djela, zatim što je obeštećenjem oštećene bar djelomično ostvarena satisfakcija oštećene. Uzeta je u obzir i činjenica što se u ovom slučaju radi o veoma ozbiljnom čovjeku, radno angažovanom na veoma zahtjevnim i stručnim poslovima u preduzeću u kojem je uposlen (...) što se radi o ocu dvoje djece koje on izdržava i hrani. Pored toga uzeta je u obzir i činjenica što je u svom tom događaju određeni doprinos dala i sama oštećena svojim ponašanjem, naročito zbog činjenice što, znajući da je sa njim ranije ipak bila u emotivnoj odnosno ljubavnoj vezi, te prepoznavši ga, ali ga ocu predstavljajući kao taksistu, konkretne prilike pristala da se sa istim vozi, te je taj njen postupak optuženi pogrešno protumačio i kao njen pristanak na seksualni odnos s njim. Zatim je uzeta u obzir i činjenica da se optuženi, i pored činjenice što ranije nije priznavao krivnju, sada ipak kaje (...) a povrh svega sud je imao u vidu njegovo ukupno ponašanje pred organima u ovom postupku koje je bilo veoma korektno (...) Na drugoj strani sud je imao u vidu činjenicu da je optuženi ranije osuđivan, što mu je u ovom slučaju s obzirom da je krivično odgovarao i bio kažnjen za svojevrsno istovjetno ponašanje ali koje je ostvareno u porodičnoj zajednici, te je to bila otežavajuća okolnost koja se našla na strani optuženog. Sud smatra i pored postojanja te otežavajuće okolnosti da je*

20 Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u BiH "Atlantska Inicijativa, Sarajevo, 2019. str. 93.

21 Presuda broj 80 0 K 054911 15 K od 16. 2. 2016. godine (radi se o krivičnom djelu Silovanje iz člana 193. stav 1. KZ RS).

izrečena sankcija ipak srazmjerna težini učinjenog krivičnog djela i stepenu krivične odgovornosti.

Izrečena kazna: šest mjeseci zatvora (zaključen sporazum o priznanju krivnje). Ispod zakonom propisanog minimuma – ublažena kazna!

Komentar: Precijenjene okolnosti priznanja datog kroz zaključivanje sporazuma o priznanju krivnje i obeštećenje oštećene. Okolnost da se radi o *veoma ozbiljnom čovjeku, radno angažovanom na veoma zahtjevnim i stručnim poslovima u preduzeću u kojem je uposlen* ni u kom slučaju ne može biti cijenjena kao olakšavajuća s obzirom na to da bi u tom slučaju mogli zaključiti da su osobe s ovim karakteristikama “manje krive” prilikom izvršenja predmetnog krivičnog djela, da društvo na njih gleda s određenom naklonošću i da bi im zbog toga trebalo odmjeriti blažu kaznu. S druge strane, mogli bismo zaključiti da osobe koje su npr. nezaposlene i imaju manji stepen edukacije trebaju biti teže kažnjene upravo zbog tih karakteristika. Također, nedopustivo je da se kao olakšavajuća okolnost cijeni činjenica da je *određeni doprinos dala i sama oštećena svojim ponašanjem, naročito zbog činjenice što, znajući da je sa njim ranije ipak bila u emotivnoj odnosno ljubavnoj vezi, te prepoznavši ga (...) konkretne prilike pristala da se sa istim vozi, te je taj njen postupak optuženi pogrešno protumačio i kao njen pristanak na seksualni odnos s njim...* jer takvo shvatanje suda nikako nije u skladu s pozitivnim zakonskim propisima i vraća se na nivo shvatanja kad je bilo moguće reći da je žena “sama tražila” seksualni odnos, gdje su do izražaja dolazile rodne predrasude o ponašanju žena (kako se žena treba ponašati i slično). Također, priznanje koje je dato kroz zaključenje sporazuma o priznanju krivnje treba cijeliti imajući u vidu da je to priznanje dato nekad naknadno, ne odmah, iz čega slijedi pretpostavka da je priznanje dato kako bi sebi obezbijedio bolji položaj a ne zato što se eventualno iskreno kaje. Okolnost ranije osuđivanosti za istovrsno krivično djelo (ostvareno u porodičnoj zajednici) cijenjeno je kao otežavajuća okolnost, ali se očito nikakav značaj nije dao toj okolnosti s obzirom na to da je minimalna kazna ublažena (s jedne godine, koja je zakonski minimum, na šest mjeseci zatvora).

● **Specifični primjeri otežavajućih okolnosti**

Prilikom ocjene otežavajućih okolnosti najčešće se uzima u obzir ranija osuđivanost učinioaca, posebno ako se radi o istom ili istovrsnom krivičnom djelu. Kao pozitivan primjer može se navesti da su sudovi kao otežavajuću okolnost počeli cijeliti trajne posljedice koje silovanje ostavlja na žrtve.

1) Činjenični opis: “... došli zajedno sa oštećenom, nakon što su izašli iz vozila te ušli u stan, za to vrijeme (...) ostaje u vozilu zajedno sa oštećenom te fizički napada oštećenu zadajući joj udarce šakama u predio glave i lica (...) nakon čega je zajedno sa istom ušao u

stan (...) da bi, nakon što je oštećena očistila krv sa lica, ponovo naredio oštećenoj da izađe iz stana do vozila, gdje joj je nakon što su ušli u vozilo, uz prijetnje da će je baciti u jezero, da je neće vratiti kući, naredio da se skine (...) te izvršio nasilan spolni odnos, nakon kojeg je oštećenoj naredio da ostane u vozilu i da ne smije izlaziti, a on se udaljio u pravcu stana, odakle je, nakon njegovog ulaska, izašao (...) koji je ušao u vozilo (...) te izvršio nasilan spolni odnos sa oštećenom.

Odmjeravanje kazne: ... *prilikom odlučivanja o kazni, od otežavajućih okolnosti sud je imao u vidu stepen fizičke i duševne patnje koje je oštećena doživjela, da je optuženi ranije osuđivana osoba...*

Izrečena kazna: jedna godina zatvora (minimum)

Komentar: Ocjena stepena fizičke i duševne patnje koje je oštećena doživjela uslijed počinjenog krivičnog djela primjer je pozitivne prakse kod ocjene otežavajućih okolnosti, osim što u konkretnom predmetu nije dat dovoljan značaj ovoj okolnosti. Naime, iako je cijenjena ova okolnost kao i ranija osuđivanost optuženog, izrečena je kazna zatvora u minimalnom trajanju.

2) Drugi primjeri cijenjenih otežavajućih okolnosti

“... djelo učinjeno nad oštećenom koja mu je u krvnom srodstvu; prema vlastitom djetetu; fizičke i duševne patnje oštećene formulirane kao “trajne posljedice na strani oštećene kako u njenom fizičkom tako i u emotivnom smislu”; ponašanje nakon počinjenog djela – “ne kaje se i postavlja se i dalje kao da ne osjeća nikakvu odgovornost”; činjenje djela u potpuno uračunljivom stanju, uslijed čega je optuženi svjestan svih činjenica i okolnosti o apsolutnoj zabranjenosti izvršenja navedene radnje i svih posljedica koje one povlače za sobom; “upozoravao oštećenu da nikome ne priča šta joj je radio”; “nad istom izvršio više radnji koje ulaze u zakonski opis ovog krivičnog djela”; “da je optuženi radnje izvršenja poduzeo prema svojoj kćerci, iskorištavajući i zloupotrebljavajući poziciju roditelja”; “ostavljanje trajnih posljedica na strani oštećenih (...) koji događaj je iste trajno doživotno obilježio”; “da je kod oštećene predmetno krivično djelo imalo uticaja na njeno psihičko stanje jer su vidni i prisutni depresivni simptomi (...) preuzimanje krivice (...) osjećaj potištenosti (...) usamljenosti (...) prisutnost suicidalnih misli (...)”; “optuženi je kritične prilike ispoljio posebnu perfidnost u procjeni da pod okriljem takvih uvjeta izvrši svoj naum”; “sud je uzeo u obzir način izvršenja krivičnog djela, drskost i bezobzirnost koju je optuženi pokazao prilikom poduzimanja radnji izvršenja s obzirom na to da je u vremenskom periodu od tri mjeseca poduzeo osam radnji izvršenja, da je zloupotrijebio povjerenje oštećene”; “da mu je oštećeni povjeren na odgoj i usavršavanje”; “koristio priliku kada niko nije bio u kući”; “upornost i odlučnost u izvršenju djela”.

4. Kvalifikovani oblici krivičnog djela silovanja (kvalifikatorne okolnosti)

- Maloljetna žrtva;
- Naročito okrutan (svirep) ili naročito ponižavajući način;
- Teška tjelesna ozljeda;
- Istom prilikom izvršeno više silovanja od strane više lica nad istom osobom.

Komentar: U predmetima u kojima je utvrđeno počinjenje kvalifikovanog oblika krivičnog djela silovanja (s postojanjem nekih od naprijed navedenih okolnosti) uglavnom se izriču kazne zatvora bliže minimumu, osim kad se radi o srodničkom odnosu.

✓ Maloljetna žrtva – kvalifikatorna okolnost

Pitanje: Šta je bitno utvrditi za postojanje ovog kvalifikovanog oblika krivičnog djela silovanja?

Odgovor: Da bi postojalo ovo krivično djelo – kvalifikovani oblik, mora se utvrditi da je učinilac bio svjestan životne dobi žrtve.

Primjeri znanja/svijesti učinioca o dobi žrtve

“Znao je koliko imam godina (...) dobro se poznajemo više godina, često je radio kod mojih roditelja i boravio u našoj kući, mislim da mi je dalji rođak, ali ne znam kako, držala sam ga kao brata...”²²; “ Tokom cijelog postupka oštećena tvrdi da je optuženi znao njenu životnu dob i da ju je prisilio na prve seksualne odnose (razdjevičio je), te na glavnom pretresu navodi: ... **Znao je da idem u osnovnu školu, pitao me je tu noć i ja sam mu rekla...**²³;

✓ Naročito okrutan (svirep) ili naročito ponižavajući način – kvalifikatorna okolnost

Pitanje: Šta karakteriše postupanje na naročito okrutan (svirep) ili naročito ponižavajući način?

Odgovor: Ovakav način izvršenja postoji kada je prilikom izvršenja djela svirepost prešla onu mjeru koja je svojstvena svakom krivičnom djelu, odnosno kada je prilikom izvršenja krivičnog djela silovanja došlo do poniženja žrtve koje znatno prelazi onaj stepen poniženja koji je svojstven svakom silovanju, bilo zbog ponašanja samog izvršioca bilo zbog drugih okolnosti pod kojima je djelo izvršeno.²⁴

22 Presuda broj 12 0 K 001535 11 K od 14. 2. 2012.

23 Presuda broj 12 0 K 001055 10 K od 12. 11. 2010.

24 *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u BiH* Atlantska Inicijativa, Sarajevo, 2019, str. 38.

Primjeri postupanja na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način

“... u slučaju gašenja cigarete na tijelu žrtve, upotreba prekomjerne sile u situaciji kad postoji veliki nesrazmjer u snazi ili životnoj dobi izvršioca i žrtve, kada je silovanje izvršeno u prisustvu drugih lica, naročito ako su u pitanju srodnici pasivnog subjekta (majka, dijete), ako se radi o pasivnom subjektu koji je u poodmakloj životnoj dobi, nasilni vaginalni i analni odnos, bez obzira na dob žrtve, ako radnje izvršioca predstavljaju svojevrsno izživljavanje na žrtvi.”²⁵

✓ Teška tjelesna ozljeda – kvalifikatorna okolnost

Komentar: Da bi postojao ovaj kvalifikovani oblik počinjenja krivičnog djela ubistva, potrebno je utvrditi da je učinilac u odnosu na težu posljedicu postupao nehatno. Ako je učinilac u odnosu na težu posljedicu postupao umišljajno, postojat će sticaj između osnovnog oblika krivičnog djela i krivičnog djela teška tjelesna ozljeda.

Primjer nanošenja teške tjelesne ozljede prilikom izvršenja krivičnog djela silovanja

U izreci presude navodi se da je optuženi nakon izvršene nasilne obljuje ostavio žrtvu (...) “sa nanesenim tjelesnim povredama, u vidu: višekomadnog prijeloma lijevog jagodičnog gornjeviličnog kompleksa, kao teškom tjelesnom povredom, i razderno-nagnječenom ranom gornje usne i krvnom podlivenošću oba oka, kao lakim tjelesnim povredama, dakle upotrebom sile prinudio na obljubu drugo lice, pri čemu je tom licu nanio tešku tjelesnu povredu”.²⁶

✓ Istom prilikom izvršeno više silovanja od strane više lica (primjer)

Optuženi N. N. i M. M. su krivi su što su se dana (...) “popeli se na balkon i kroz otvorena balkonska vrata ušli u stan oštećene u kojem se nalazila i njena majka i (...) N. N. je odveo oštećenu u kupatilo i zadao joj nekoliko udaraca u glavu i ispod rebara zahtijevajući da se skine, nakon čega je on izišao iz kupatila, a u kupatilo je ušao M. M. koji je držeći nož u ruci zahtijevao da se skine, a kada je oštećena odbila on joj je pocijepao spavaćicu i gaće i zadao više udaraca od kojih je ona u jednom trenutku pala u kadu, pa ju je izvukao iz kade i izišao iz kupatila, a u kupatilo je ponovo ušao N. N. i prijeteći joj batinama prislonio ju uz sebe i počeo ljubiti (...) te svoj polni organ stavio u njen (...) poslije čega je izišao napolje, a u kupatilo je ušao M. M. i odmah stavio oštećenoj nož pod grlo, nanijevši joj tjelesnu povredu u vidu posjekotine, zahtijevajući da sa njim ima polni odnos, na što je ona u strahu pristala...”²⁷

25 *Ibid.*, str. 38.

26 Presuda broj 12 0 K 003358 12 K od 7. 5. 2013.

27 Presuda broj K-102/04 od 10. 2. 2006.

Aktivnost III (10:00 – 10:30): Vježba: Odmjeravanje kazne za kvalifikovani oblik krivičnog djela silovanja

* * *

Učesnici se trebaju podijeliti u manje grupe i prodiskutovati sljedeća pitanja vezano za primjere koji će u nastavku biti navedeni (na posebnim papirima pripremiti primjere i podijeliti ih učesnicima)

Napomena za edukatora: Koristite se primjerima koje smatrate odgovarajućim. Zbog poštivanja dnevnog reda radionice niste u obavezi predstaviti sve primjere navedene u nastavku teksta.

Primjer 1:

“Od otežavajućih okolnosti sud je cijenio stepen krivične odgovornosti optuženog (direktni umišljaj u odnosu na odlučne činjenice djela iz presude, u stanju nebitno smanjene uračunljivosti, uzrokovane alkohemijom), jačinu ugrožavanja zaštićenog dobra, pobude, način i motiv izvršenja djela, kao i činjenicu da oštećena traži krivično gonjenje i kažnjavanje i naknadu štete, te neminovnost nastupanja negativnih, emotivnih i drugih posljedica djela po oštećenu, činjenicu da je isti do sada krivično odgovarao, dok je od olakšavajućih okolnosti cijenio da je djelo počinio u alkoholisanom stanju, imovno stanje optuženog, pa je optuženom za izvršeno krivično djelo izrekao kaznu zatvora u vremenskom trajanju od 6 (šest) godina koja je srazmjerna težini krivičnog djela, stepenu krivične odgovornosti optuženog, pa sud smatra da će se jedino tako izrečenom kaznom u cijelosti postići svrha kažnjavanja propisana članom 28. Krivičnog zakona RS i da će se jedino sa tako izrečenom kaznom uticati na optuženog da ubuduće ne čini krivična djela, kao i na druge potencijalne izvršioce.”²⁸

Pitanje: Smatrate li ispravnim ovako ocijenjene okolnosti? Ako je odgovor negativan, obrazložite odgovor (šta je neispravno).

Odgovor: U opisanom slučaju jedna ista okolnost cijenjena je istovremeno i kao otežavajuća i kao olakšavajuća. Naime, kao otežavajuća okolnost navedeno je stanje nebitno smanjene uračunljivosti, uzrokovane alkohemijom, dakle određenom koncentracijom alkohola u krvi, a zatim je kao olakšavajuća okolnost navedeno da je djelo počinjeno u alkoholisanom stanju. Nadalje, stav žrtve (u konkretnom slučaju činjenica da traži krivično gonjenje, kažnjavanje i naknadu štete) ne treba uzimati u obzir kao otežavajuću okolnost s obzirom na to da pravo odmjeravanja kazne pripada sudu i da je to stvar općeg principa da

---

28 Presuda broj 12 0 K 001469 10 K od 28. 1. 2011.

se kazna za krivično djelo određuje srazmjerno težini krivičnog djela i općim pravilima o odmjeravanju kazne.²⁹

Primjer 2:

“... sud je cijenio sve okolnosti događaja i okolnosti koje se stječu na strani optuženog, a posebno stupanj krivične odgovornosti (izravni umišljaj u odnosu na odlučne činjenice djela, vjerovatno u stanju nebitno umanjene računljivosti, uzrokovane alkoholemijom), vrstu, prirodu i motive izvršenog krivičnog djela, neminovnost nastupanja produženih negativnih emotivnih i drugih posljedica djela po malodobnu oštećenu, ponašanje optuženog prema djelu i posljedicama nakon izvršenja djela i tokom trajanja postupka, konkretne okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, starosnu dob, lične i imovinske prilike, te dosadašnju neosuđivanost optuženog. Ocjenom navedenog, sud nalazi da na strani optuženog postojanje osobito olakšavajuće okolnosti (životna dob, priznanje objektivnog učina, vjerovatno umanjena računljivost i dosadašnja neosuđivanost), koje ukazuju da se i izricanjem ublažene kazne, kao i u izreci presude, mogu ostvariti ciljevi i generalne i specijalne prevencije.”³⁰

Pitanje: Molim vas komentar o ovako cijijenjenim okolnostima.

Odgovor: Većina navedenih okolnosti (i olakšavajućih i otežavajućih) je uopćeno navedena, bez ikakvog obrazloženja koje su otežavajuće a koje olakšavajuće, kao i bez pojašnjenja tih okolnosti i dovođenja u vezu s odmjeravanjem kazne. Dodatno, sud navodi “vjerovatno smanjenu računljivost” kao osobito olakšavajuću okolnost, što je potpuno neprihvatljivo s obzirom na to da sud svoja utvrđenja mora jasno izraziti (mora tačno utvrditi postojanje određenih činjenica i okolnosti, ne može nikako pretpostavljati postojanje određenih okolnosti, nego mora da ih nesumnjivo utvrdi). Pritom ova okolnost (i u slučaju da je nedvosmisleno utvrđena) ne može biti cijijenjena kao **osobito** olakšavajuća okolnost, nego samo kao olakšavajuća.

Pozitivan primjer u citiranom slučaju je što je kao olakšavajuća okolnost cijijenjena *neminovnost nastupanja produženih negativnih emotivnih i drugih posljedica djela po malodobnu oštećenu*.

- ✓ Spomenite da su u zadnje vrijeme, upravo kao rezultat sudske prakse i educiranja u ovoj oblasti, sve češći primjeri da sudovi poklanjaju više pažnje ocjeni psihološkog stanja žrtava seksualnog nasilja i posljedicama koje takvo nasilje ostavlja na njima.

29 Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u BiH, Atlantska Inicijativa, Sarajevo, 2019, str. 93.

30 Presuda broj 12 0 K 001535 11 K od 14. 2. 2012.

Primjer 3:

“... prvostepeni sud pravilno utvrdio sve okolnosti kako olakšavajućeg karaktera (porodične prilike optuženog, da je oženjen i otac dvoje mladb. djece), tako i sve okolnosti otežavajućeg karaktera (upornost koju je optuženi pokazao, jačina povrede zaštićenog dobra, posljedice djela, raniji život i višestruka osuđivanost optuženog koji je ukupno 28 puta osuđivan), na koje se poziva u obrazloženju pobijane presude, te navedenim okolnostima dao odgovarajući značaj...”³¹ (žrtva je djevojčica od nepunih 15 godina)

Pitanje: Ovdje vidite da se radi o učinocu koji je osuđivan 28 puta. a koji je silovao djevojčicu od nepunih 15 godina. Pogledajte okolnosti koje su cijenjene kao olakšavajuće i iznesite svoj stav!

Odgovor: Činjenica da je učinilac oženjen i otac dvoje malodobne djece ne može u ovoj situaciji nikako biti cijenjena kao olakšavajuća okolnost s obzirom na to da je žrtva silovanja djevojčica od nepunih 15 godina. Dakle, neprihvatljivo je činjenicu da je učinilac otac dvoje malodobne djece cijeniti kao olakšavajuću okolnost za izvršenje krivičnog djela silovanja nad djevočicom od nepunih 15 godina.

Primjer 4:

“... sud je imao u vidu da je u pitanju kazneno djelo za koje je predviđena kazna zatvora od najmanje tri godine, a potom uzeo u obzir sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, među kojima je kao posebno otežavajuću okolnost uzeo okolnost izvršenja kaznenog djela silovanja od strane optuženika prema mlađoj maloljetnici, djetetu njegovih jako dobrih kućnih prijatelja, koju je njegova supruga čuvala najmanje godinu dana, u kontekstu jačine ugrožavanja i povrede zaštićenih dobara ovako nedjelo prema oštećenoj proizvodi veliki potencijal traumatizacije, čije posljedice mogu biti vrlo dalekosežne, o čemu je svoje mišljenje dala vještakinja (...) psiholog i pedagog (...) kao otežavajuća okolnost cijenjeno je i to da se oštećena nalazila u veoma inferiornom položaju u odnosu na optuženika s obzirom na to da je došla kod njega u stan nakon dva njegova poziva, dakle u stan kućnog prijatelja kojeg poznaje otkad zna za sebe i od kojeg zasigurno nije mogla očekivati da joj se može bilo što loše dogoditi. (...) u vrijeme počinjenja djela oštećena je imala 15 godina, 8 mjeseci i 11 dana, optuženik je imao pune 42 godine i isto toliko životnog iskustva (...) optuženik je djelo počinio s umišljajem isključivo radi zadovoljenja svoje seksualne pohote i pobude iz kojih je djelo počinjeno su neprihvatljive. Nije bez značaja ni činjenica da se događaj desio u relativno maloj patrijarhalnoj sredini, gdje cijeli grad zna ko su učesnici, i čije posljedice će oštećena zasigurno osjećati i u budućem društvenom životu, a oštećeni su iskazali interes za adekvatno kažnjavanje počinitelja. (...) Po ocjeni ovog suda jedina olakšavajuća okolnost koja se našla na strani optuženika je u činjenici da je optuženik na

---

31 Presuda broj 13 0 K 002083 14 Kž od 20. 3. 2014.

glavnom pretresu uputio ispriku i majci i ocu oštećene”.³²

Napomena: Kazna zatvora koja je izrečena je tri godine i šest mjeseci, a propisani minimum je tri godine.

Komentar: Sve navedene okolnosti jasno ukazuju na to da je adekvatna kazna zatvora kazna koja je bliža maksimumu, međutim u konkretnom slučaju desilo se upravo suprotno, izrečena je kazna bliža minimumu iako obrazloženje ničim ne opravdava tako izrečenu kaznu. Naprotiv, opisane su detaljno sve otežavajuće okolnosti, ali im nije data potrebna težina. U konkretnom slučaju, naprotiv, precijenjena je isprika majci i ocu oštećene koju je dao optuženi.

Primjer 5:

“... pa je od olakšavajućih okolnosti na strani optuženog cijenio činjenicu da je otac dvoje djece, nezaposlen, lošeg imovnog stanja, da je priznao izvršenje djela, a od otežavajućih okolnosti sud je cijenio sklonost ka vršenju ovakvih krivičnih djela, da je optuženi specijalni povratnik, da je izvršio istovrsno teže krivično djelo, i to na uslovnom otpustu u kratkom vremenskom roku, za koje je već osuđen (...) kao i sam način izvršenje krivičnog djela. Oštećena mu je od ranije bila poznata, a i to da živi sama, da je u noćnim satima došao do njene kuće i u istu ušao razbivši podrumski prozor, ključem za zavrtnanje točkova koji je ponio sa sobom, dok je ona spavala. Sve to upućuje na zaključak suda da je optuženi djelo izvršio na podmukao način, pokazujući upornost ka vršenju istog, te da djelo vrši na krajnje ponižavajući i bezobziran način, uslijed čega su nastupile teške tjelesne povrede oštećene. (...) Imajući u vidu stepen krivične odgovornosti kod optuženog koji je izražen kroz direktan umišljaj, izraženu upornost pri izvršenju djela, bezobzornost, te da je djelo izvršeno na krajnje ponižavajući način prema oštećenoj, da je djelo učinjeno bez bilo kakvog povoda od strane oštećene, jačinu povrede zaštićenog dobra, te nastalu posljedicu, sud je optuženog osudio na kaznu zatvora u trajanju od pet godina...”³³

Pitanje: Citirani dio presude zanimljiv je posebno u dijelu u kojem spominje da je djelo učinjeno “bez bilo kakvog povoda od strane oštećene”. Šta vi mislite o navedenom, da li je i kako trebala biti cijinjena navedena okolnost?

Odgovor: Ova okolnost se ne može cijeniti niti u svjetlu otežavajućih niti olakšavajućih okolnosti, jer bi svako suprotno tumačenje značilo da žrtva silovanja može dati povod za počinjenje tog djela. Takvo nešto nije dopustivo i rezultat je postojanja rodni predrasuda prema kojima žrtva svojim ponašanjem može “dati povod” za seksualno nasilje nad sobom.

32 Presuda broj 06 0 K 005470 14 K 2 od 14. 1. 2015.

33 Presuda broj 11 0 K 019519 16 K od 16. 1. 2017.

10:30 – 11:00 - Pauza

Aktivnost IV (11:00 – 12:30): Psihološki efekti krivičnog djela silovanja na žrtvu

Vježba (15 min): Lejla i Muhamed

Cilj vježbe:

- ✓ Sticanje uvida u značaj konteksta i njegove uloge u posmatranju, razumijevanju i formiranju stavova;
- ✓ Sticanje uvida u važnost izlaženja iz utvrđenih okvira tumačenja realnosti;
- ✓ Razvoj svijesti o teškoćama u interpretiranju podataka na osnovu nedovoljnih informacija;
- ✓ Uočavanje kako interpretacije ograničavaju spoznaju ljudi, događaja i svijeta oko nas.

Materijal za rad: Priča 1 i priča 2, *flipchart* i flomasteri

Metod rada:

- ✓ Moderator kaže učesnicima da će im pročitati jednu priču;
- ✓ Poslije čitanja priče 1 svaki učesnik za sebe rangira likove, tako da najnegativniji lik dobija rang 1, a najpozitivniji 5;
- ✓ Moderator na *flipchartu*, na osnovu izvještaja svih ili samo nekih učesnika, zapisuje koliko je bodova dobio svaki lik iz priče;
- ✓ Moderator tada saopštava da ima nove podatke o Lejli i Muhamedu i da bi volio da ih kaže učesnicima. Čita im priču 2;
- ✓ Moderator pita da li su nešto promijenili ili ne u rangiranju likova, šta su promijenili i zašto.

Moderator pita učesnike kako su došli do rangova poslije čitanja prve priče, šta ih je navelo da na ovaj način procijene likove, a šta ih navodi da to sada mijenjaju. Da li i sada mogu sa sigurnošću tvrditi da znaju šta se dešava u priči? Kako ono što opažamo ili čujemo imenujemo i osmišljavamo? Kada bi imali još neki podatak, šta bi se desilo?

Komentar moderatora

Često dođemo do pogrešnih zaključaka i pretpostavki kada imamo u vidu samo jedan dio slike, te je iz tih razloga važno sagledati cjelinu da bismo donosili zaključke. Nikada se ne možemo u potpunosti osloboditi predrasuda i stereotipa, ali važno je da se suzdržimo od reakcija i donošenja zaključaka prije nego što provjerimo svoje pretpostavke. Kada se radi o stereotipima, da bismo dokazali svoje mišljenje, iznosit ćemo sve dokaze koji idu u prilog tom unaprijed formiranom mišljenju, a sve ostalo ćemo zanemarivati. Treba imati na umu

da se činjenicama može manipulirati – ako se ne iznesu sve činjenice, nego se vrši njihova selekcija. Sve dobija dodatnu težinu kada se uključe emocije. Potrebno je također naglasiti i lakoću s kojom se sve kasnije informacije tumače na osnovu prvog donesenog suda (npr. kada saznaju da je Tarik djed, jedan broj učesnika se iznenadi kako je djed mogao seksualno iskorištavati unuku – zaboravljaju da su pili čaj i pričali, tj. spremni su da falsifikuju realnost da bi opravdali sud koji su donijeli). Informacija je moć – kada nešto znamo, lakše razumijemo.

Lejla i Muhamed – Priča 1

Nil je velika, duga rijeka u kojoj živi mnogo krokodila, a samo nekoliko mostova postoji preko kojih se rijeka može preći. Lejla živi na obali rijeke. Lejla ima 17 godina i ludo je zaljubljena u Muhameda, koji živi s druge strane rijeke. Lejla je odlučila da posjeti svoju ljubav i zato odlazi kod Ahmeda i moli ga da je preveze na drugu obalu. Iako Ahmed ima i vremena i čamac, on ne želi da preveze Lejlu. Lejla ne odustaje i zato odlazi kod Tarika i moli ga da je on prebaci na drugu stranu rijeke. Tarik pristaje, ali samo pod uslovom da Lejla provede noć s njim i da krenu rano ujutro. I tako je bilo. Lejla je toliko željela da vidi Muhameda da je pristala da provede noć s Tarikom i u rano jutro on ju je prevezao na drugu obalu. Lejla je sva sretna otrčala u zagrljaj voljenog i ispričala mu kakve je sve poteškoće imala dok je stigla do njega. Muhamed ju je otjerao od sebe. Lejla je sva tužna šetala uz obalu rijeke, boreći se sa suzama. Tada je sreća Džafera. Džafer ju je pitao zašto plače i zašto je tužna. Lejla mu je ispričala svoju priču. Džafer je otišao kod Muhameda i dva puta ga snažno udario u lice, ne rekavši ni riječ.

Lejla i Muhamed – Priča 2

Lejla je sedamnaestogodišnja gimnazijalka, a Muhamed je njen profesor. On je sretno oženjen. Ahmed je također profesor u istoj gimnaziji, a Muhamed je njegov kolega. Tarik je Lejlin djed koji dugo nije vidio svoju omiljenu unuku. Njih dvoje su proveli cijelu noć zajedno, pijući čaj i pričajući. Džafer je ubica psihopata – luda je sreća da je samo udario Muhameda u lice.

Nastavak predavanja: Predrasude i mitovi o seksualnom nasilju (10 min)

- Prodiskutujte s učesnicima predrasude i mitove o seksualnom nasilju za koje su oni čuli. Kakvi su njihovi stavovi i mišljenje?
- Prikažite na slajdu najčešće predrasude i činjenice o seksualnom nasilju priložene u Tabeli 1 i prodiskutujte najznačajnije.

Tabela 1: Najčešće predrasude i mitovi o seksualnom nasilju

NAJČEŠĆE PREDRASUDE	ČINJENICE
Seksualno nasilje nije čest problem.	Prema brojnim svjetskim podacima, između 25% i 30% žena tokom života doživi seksualno nasilje. To što je većina slučajeva neprepoznata i neprijavljena ne znači da se nasilje ne dešava.
Ponekad je žrtva sama kriva za seksualno nasilje.	Za seksualno nasilje nikad nije kriva žrtva bez obzira na način ponašanja, odijevanja, noćne izlaske. Niko ne želi biti silovan.
Većina silovanja događa se noću u mračnim i napuštenim ulicama.	Silovanje, kao i ostali oblici seksualnog nasilja događaju se u jednakom omjeru danju i noću. Preko 70% slučajeva događa se u domu žrtve, učinioca ili poznate osobe. Samo 9% prijavljenih silovanja događa se izvan kuće.
Najčešće siluju nepoznati muškarci.	Najveći broj silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja počinjen je od poznate osobe. U više od 80% slučajeva žene su silovane od muškarca kojeg poznaju i kojem vjeruju, od kojih 45% čine njihovi trenutni partneri.
Ne postoji silovanje u braku.	Žena u braku ne predstavlja vlasništvo muškarca s kojim je u bračnoj/vanbračnoj zajednici. Svaka seksualna radnja protiv ženine volje je seksualno zlostavljanje.
Silovatelje je lako identificirati: to su luđaci koje je lako uočiti po izgledu i ponašanju.	Ne postoji tipičan silovatelj. Silovatelji dolaze iz svih socioekonomskih klasa i rasnih i nacionalnih pripadnosti. Ne može ih se prepoznati po specifičnom načinu oblačenja ili ponašanja. Istraživanja pokazuju da samo 2% muškaraca optuženih za silovanje / seksualno nasilje treba psihijatrijski tretman.
Seksualno nasilje je impulsivan čin.	U 70% slučajeva seksualno nasilje je planirano. Učinioci često koriste situacije u kojima je osoba ugrožena/ranjiva i samim tim nesposobnija za odbranu.

NAJČEŠĆE PREDRASUDE	ČINJENICE
Ako žena nije ozbiljno fizički ozlijeđena, malo je vjerovatno da je bila silovana.	U skoro 90% slučajeva silovanja uključena je prijetnja po život žene ili njoj bliske osobe, a u 50% slučajeva uključena je prijetnja oružjem. Osim blokade izazvane strahom, kod dijela žrtava je prisutno prividno popuštanje kako bi smanjile rizik od povrede ili težinu povrede.
Silovanje je rezultat izuzetno jake seksualne želje koja se ne može kontrolirati.	Prisiljavanje nekog na seksualnu aktivnost protiv volje osobe čin je nasilja i agresije. Možda su želje izvan kontrole, ali djela zasigurno nisu. Seksualno uzbuđenje ne opravdava seksualno nasilje. Podržavanje predrasude da su muškarci slabi u kontroli svojih nagona i impulsa održava priču o krivnji žene – izazivačice.
Žene često lažno optužuju muškarca za silovanje.	Žene ne lažu o silovanju, dapače, žene rijetko prijavljuju silovanje zbog brojnih razloga. Prema podacima FBI-a, broj lažnih prijava za silovanje i seksualno zlostavljanje nije veći od broja drugih lažno prijavljenih krivičnih djela (krađa, provala, pokušaj ubistva) i iznosi oko 2%.
Ako žena zaista želi, ona može spriječiti silovanje / seksualno nasilje.	Silovatelji vrlo često koriste direktnu prijetnju po život žene ili njoj bliskih osoba kako bi izvršili krivično djelo i osigurali neprijavljanje seksualnog zlostavljanja. Žrtve se često ne suprotstavljaju nasilniku iz brojnih razloga: boje se dodatno razljutiti napadača, što bi moglo rezultirati težim povredama, smatraju da je to bolji mehanizam preživljavanja, svjesne su da nemaju dostatnu snagu i vještinu za odbranu, u šoku su i ne mogu se pomaknuti niti pozvati pomoć.
Muškarci ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.	Muškarci također mogu biti žrtve seksualnog nasilja, a prema recentnim podacima, 1 od 9 muškaraca u životu doživi neko neželjeno ili prisilno seksualno iskustvo.

Rodne predrasude (PowerPoint prezentacija) (30 minuta)

Sadržaj PowerPoint prezentacije (Primjer prezentacije u prilogu)

Osnovni zadatak pravosuđa je pravedno i nepristrano dijeljenje pravde u svrhu uspostavljanja, održavanja i provođenja vladavine prava. Ovaj zadatak je posebno osjetljiv u predmetima gdje, vrlo često, ne postoje ostali potkrepljujući dokazi, nego se sudije i tužiocima kod donošenja odluka u najvećem dijelu oslanjaju na svjedočenje žrtve. Takvi predmeti su predmeti silovanja i seksualnog nasilja. Dakle, u ovim predmetima vjerodostojnost žrtve je od velikog značaja. Nažalost, procjena vjerodostojnosti i kredibiliteta žrtve nije isključivo objektivna, zasnovana samo na zakonima. Na procjenu vjerodostojnosti snažno utiču stavovi i predrasude, od kojih najsnažniji uticaj imaju oni koji se odnose na rod, rasnu/etničku pripadnost te starosnu dob. U skladu s tim istraživanja su pokazala da će vjerodostojnost žrtve biti upitna ako se ona ne uklapa u očekivane norme rodni uloga, naprimjer, autostopirala je, bila je pijana, ostajala je sama dokasno u kavanama, nosila je izazovnu garderobu i sl.

Tužiocima i sudijama, kao i svi sudionici u postupku, podliježu istim predrasudama i stereotipima. Podložnost uticaju stereotipa i predrasuda nimalo ih ne razlikuje od opšte populacije. Međutim, u pravosuđu ova podložnost može biti posebno problematična s obzirom na osnovni cilj, a to je nepristrano postupanje. Specifični problem stereotipizacije dobija sve veću pažnju u sudovima jer predstavlja "štetnu barijeru pravdi", posebno za žrtve silovanja i seksualnog nasilja. Edukacija svih učesnika u istražnom i sudskom postupku o postojanju predrasuda i stereotipa pokazala se kao dobra praksa u otklanjanju uticaja stereotipa i predrasuda u procesu donošenja odluka.

Profesionalci u pravosuđu moraju se suočiti s činjenicom da se ideja koja promovira 'neupitnu nepristrasnost sudija' koristi kao neophodan mit za održavanje povjerenja u pravni sistem.

Kada govorimo o predmetima silovanja i seksualnog nasilja, rodne predrasude mogu predstavljati jedan od najznačajnijih izazova za sudije u procesu odmjerenja pravedne i nepristrasne krivičnopravne sankcije. Termin rodne predrasude nastao je u SAD-u kako bi se opisao nejednak tretman ili očekivanja od pojedinca ili grupe na osnovu spola, a kao rezultat formiranih rodni uloga. To znači da postoje specifični i posebni oblici ponašanja koji se očekuju od muškaraca i dječaka za razliku od žena i djevojčica, a ako pojedinci ne ispunjavaju ta očekivanja mogu se suočiti s društvenim i kulturnim posljedicama. Rodne predrasude mogu biti eksplicitne (svjesne) ili implicitne (nesvjesne). Prema tome, iako članovi pravosudne zajednice nastoje u svom radu slijediti principe nepristrasnosti i pra-

vičnosti, implicitni (nesvjesni) oblici rodnih predrasuda mogu igrati važnu ulogu u procesu odlučivanja o krivičnopravnoj sankciji. Stoga je važno razumjeti da iako predrasude i stereotipi oblikuju naše viđenje stvarnosti njihov uticaj na donošenje odluka možemo kontrolirati svjesnošću o istim. U slučaju silovanja i seksualnog zlostavljanja rodne predrasude mogu se uočiti u nekoliko aspekata, od kojih možemo izdvojiti: izbor žrtve, povlačenje iskaza, lažno prijavljivanje te otkrivanje prevare.

Izbor žrtve

Činjenje krivičnog djela u pravilu uključuje priliku i procjenu. Pod prilikom se podrazumijeva analiza uslova od strane počinioca za počinjenje djela, a uzimajući u obzir faktore kao što su planiranje, predviđanje i brza procjena prilike. Pod procjenom se podrazumijeva procjena potencijalne žrtve od strane počinioca na osnovu njene ranjivosti, dostupnosti i vjerodostojnosti. Koncept ranjivosti predstavlja rezultat okolnosti i konteksta. Isti je zasnovan na objektivnim činjenicama kao što su stanje svijesti (da li je žrtva bila bez svijesti), zloupotreba droga i alkohola, intelektualni ili fizički invaliditet i slično, te na subjektivnoj procjeni situacije, odnosno procjeni da li osobe u prethodno navedenom stanju mogu biti vjerodostojni svjedoci. Također je važna i percepcija trenutne situacije za počinjenje djela od strane učinioca, u smislu da li je situacija pogodna za izvršenje seksualnog napada te samouvjerenost da ga niko neće smatrati odgovornim. Poznavanje faktora ranjivosti i koncepta ranjivosti je od iznimnog značaja za profesionalce u pravosuđu jer omogućava istim razumijevanje razloga zbog čega je određena osoba odabrana za žrtvu te sticanje uvida u vlastite rodne predrasude, što će im pomoći da kontroliraju uticaj istih na proces suđenja i donošenje krivičnopravne sankcije.

Percepcija ranjivosti može se prikazati kroz primjer žrtve seksualnog napada koja je bila pod uticajem droga i alkohola u vrijeme napada, a ima i historiju zloupotrebe alkohola i droga. Ovakve osobe su se oduvijek smatrale sumnjivim, često su okrivljivane za ono što im se desilo, te su neozbiljno shvatane kad prijave djelo. Smatrane su nesposobnim da detaljno opišu događaj s obzirom na to da se zloupotreba alkohola i droga nepovoljno odražava na proces pamćenja i prisjećanja. Navedeno bi bila uobičajena reakcija prema ovakvim žrtvama bez obzira na rodnu pripadnost. Međutim, ako se radi o ženi žrtvi, u tom slučaju mogu se čuti konstatacije kao što su: 'trebala je znati bolje', 'šta je očekivala da će se desiti kad izlazi sama u kafane', 'razuzdana je i promiskuitetna', 'spremna je i voljna da se upušta u seksualne odnose, nemoralna je' i slično. Prisustvo ovakvih stereotipa može uticati na našu procjenu da li je neko zaista žrtva ili nije.

Dakle, koncept ranjivosti može nam pomoći da identificiramo, s jedne strane, zašto i kako se određena osoba može smatrati pogodnom metom, a s druge prisustvo rodnih predrasuda koje mogu uticati na formiranje našeg viđenja da li se žrtva ponaša u skladu sa socijalno prihvatljivim normama te da li je ista vjerodostojna ili ne.

Koncept dostupnosti odnosi se na objektivnu dostupnost, odnosno legitimni kontakt ili pristup drugoj osobi (npr. taksista – mušterija, doktor – pacijent, nastavnik – učenik itd.) te društveno kulturalni kontekst, odnosno subjektivnu dinamiku moći i položaja. Subjektivna moć predstavlja visoku svjesnost o društveno-kulturnim stereotipima i stavovima, što se često ogleda u uvjerenju da se žrtvi neće vjerovati. Prema tome, koncept dostupnosti može nam biti koristan za utvrđivanje i razumijevanje prirode kontakta između žrtve i počinioca te odnosa moći i statusa.

Razumijevanje percepcije ranjivosti i koncepta dostupnosti može olakšati sudijama razumijevanje i analiziranje konteksta i okolnosti u kojima je došlo do silovanja ili seksualnog napada (npr. profesije koje omogućavaju učiniocu lakši pristup ranjivim kategorijama te gdje društvo ukazuje veće povjerenje i moć profesionalcima u tim profesijama, prosvjetni radnici, liječnici, njegovatelji osoba s intelektualnim i/ili fizičkim invaliditetom i sl.). Navedeno se može ilustrirati na primjeru taksiste i putnika. Generalno vjerujemo da u normalnim okolnostima putnik ima veću moć i poziciju. Međutim, ako je putnik pijan, odnos moći i pozicije se mijenja, mijenja se percepcija ranjivosti, umanjuje se kredibilitet putnika, dok se položaj i moć taksiste povećava.

Treći koncept, iznimno važan kod izbora žrtve, pogotovo u slučajevima silovanja ili seksualnog napada, jest vjerodostojnost. Donošenje odluke o podizanju optužnice ili odmjerenju krivičnopravne sankcije nerijetko je zasnovano na procjeni vjerodostojnosti žrtve. Vjerodostojnost u predmetima seksualnog nasilja procjenjuje se često na osnovu rodno zasnovanih stavova i očekivanja. Naime, vjerodostojnost žene žrtve određuje njeno uklaпанje u prihvaćene norme rodni uloga (npr. da li je autostopirala, konzumirala droge i/ili alkohol, sama odlazila u kafane, upuštala se u izvanbračne seksualne odnose, vozila se u automobilu s učiniocem i sl.). Dakle, ponašanje žrtve i njena 'moralnost' predstavljaju važan faktor u ocjenjivanju njene vjerodostojnosti, što može imati presudan značaj u slučajevima gdje ne postoje drugi potkrepljujući dokazi, a što je često slučaj s predmetima seksualnog nasilja.

Za razliku od žena, muškarac svoju alkoholiziranost može koristiti kao izgovor za loše ponašanje, nije znao šta radi, nije se mogao kontrolirati. Međutim, žena koja je pod uticajem alkohola smatrat će se nedoličnom, nemoralnom, te će nerijetko biti optužena da je 'dobila ono što je sama tražila'.

Povlačenje iskaza žrtve

U praksi postoje situacije kada žrtva povuče prijavu ili iskaz koji je dala policiji ili u toku istražnog postupka. Iskaz može biti povučen iz dva razloga. Prvo, prijavljeni događaj se uistinu nije ni desio, što ukazuje na lažno prijavljivanje. Drugo, žrtva ustvari želi da zausta-

vi intervenciju krivičnog sistema. Upravo razumijevanje razloga zbog kojih žrtva želi da zaustavi reakciju krivičnog sistema omogućava nam da zadržimo saradnju žrtve. Istraživanjem su identificirana četiri najčešća razloga zbog kojih žrtve povlače svoj iskaz.

1. Interni uticaji uključuju osjećaj nelagode, srama, nesigurnosti, osjećaj da su odgovorne za ono što im se desilo, strah da im se neće vjerovati, pogotovo ako njihovo traumatsko iskustvo ne odgovara percepciji društva o stereotipnom nasilnom seksualnom napadu i očekivanim posljedicama.
2. Eksterni uticaji odnose se na pritisak porodice, prijatelja, društvene zajednice na žrtvu da prijavi ili ne prijavi djelo, pritisak da žrtva prikrije informacije o vlastitom ponašanju (zloupotreba supstanci ovisnosti, promiskuitetno ponašanje i sl.), pritisak da se prikriju podaci o ličnoj prošlosti (medicinski podaci) te strah od gubitka podrške značajnih osoba.
3. Uticaji sistema kao faktori rizika za povlačenje iskaza predstavljaju dugotrajna odgađanja u istrazi, sporost sudskih postupaka, neadekvatna kaznena politika te izostanak podrške i povjerenja od strane profesionalaca unutar ili izvan pravosuđa.
4. Društveno-kulturni uticaji odnose se na osjećaj nelagode u vezi sa specifičnosti izvršenja djela (oralni seks, analni seks, sodomija i sl.), izoliranost od zajednice, vršnjaka, kulturnih i etničkih grupa, percepcija nepovoljnog položaja u društvu, pogotovo ako učinilac uživa povjerenje zajednice te uvjerenje da je sistem u prošlosti nanio nepravdu, odnosno da je loše postupao prema njihovoj zajednici.

Ako, dakle, uočimo da do povlačenja iskaza dolazi kako bi se prekinuo krivični postupak, važno je analizirati razloge zbog kojih se žrtva odlučila na ovu radnju te osvijestiti vlastite predrasude koje mogu uticati na naše postupanje u ovakvim predmetima.

Lažno prijavljivanje

Lažno prijavljivanje predstavlja prijavljivanje krivičnog djela silovanja ili seksualnog nasilja kada se ono nije ni dogodilo. U ovim slučajevima teret dokazivanja je u krivičnom postupku, naime moraju postojati dokazi da se silovanje ili seksualno nasilje nije dogodilo.

Analizom stručne literature i istraživanjem i evaluacijom percepcije i stavova profesionalaca u pravosuđu uočava se postojanje neslaganja među profesionalcima oko prevalencije lažnih prijavljivanja krivičnog djela silovanja ili seksualnog nasilja. Pokušavajući razumjeti razloge koji dovode do ove diskrepancije, provedena su brojna istraživanja s profesionalcima u pravosuđu, a njihovi rezultati upućuju na činjenicu da se procjene o lažnom prijavljivanju često donose na osnovu stereotipa o žrtvinom stavu, ponašanju, držanju ili mogućem motivu. Tako su u nekim studijama detektivi iznosili neosnovane komentare o žrtva-

ma, kao što su 'smijala se dok je davala izjavu', 'samo traži pažnju', prijavljuje silovanje iz osвете', 'prijavljuje silovanje zbog osjećaja krivnje', a iste koriste za donošenje zaključaka o osnovanosti prijave. Dakle, rodno zasnovani stavovi, općeprihvaćene društvene norme i očekivanja utiču na naše mišljenje kako bi se žrtve trebale ponašati nakon doživljenog traumatskog iskustva silovanja, te se na osnovu toga procjenjuje iskrenost žrtve. Tako neki profesionalci procjenjuju iskrenost žrtve na osnovu načina izražavanja emocija, dramati-ziranja, vike, plača, prikrivanja lica, 'lažnih' suza, vlastitog mišljenja kako žrtva treba da se ponaša, kontakta očima, izraza lica i slično.

Međutim, važno je naglasiti da procjena vjerodostojnosti na osnovu ponašanja žrtve i/ili njene emocionalne reakcije nije zasnovana na naučnim dokazima, nego upravo na rodno zasnovanim predrasudama. Ne postoje neurobiološka istraživanja koja su jasno definirala 'tipično' ponašanje i emocionalne reakcije žrtve silovanja ili seksualnog napada.

Naučna istraživanja, zasnovana na procjeni lažnih prijavljivanja u SAD-u, došla su do zaključka da se procenat lažnih prijavljivanja kreće između 2 i 8%. Suprotno ovom, istraživanja uvjerenja policijskih službenika o prevalenciji lažnog prijavljivanja u jednoj studiji su pronašla da policijski službenici vjeruju da je jedno od tri prijavljena krivična djela silovanja ili seksualnog nasilja lažno, dok je u drugoj studiji više od polovine policijskih službenika vjerovalo da je 50% prijavljenih krivičnih djela silovanja lažno, a dodatnih 10% je vjerovalo da je 51 do 100% lažnih prijava.

Razumijevanje generalno prihvaćenog mišljenja o prevalenciji lažnog prijavljivanja značajno je iz razloga što ono može uticati na odluke o podizanju optužnice, tok sudskog postupka i izricanje krivičnopravne sankcije u predmetima silovanja ili seksualnog nasilja.

Otkrivanje prevare

Istraživanja su pokazala da mi, bez obzira na profesionalna znanja i iskustva, nismo u mogućnosti sa sigurnošću kazati da li neko laže ili ne. Posebno je ironično da su profesionalci kao što su policajci, sudije, advokati, forenzički psihijatri, za koje se očekuje da bi trebali imati dobre vještine za prepoznavanje laži, dosljedno manje precizni u odnosu na ostatak populacije. Neke generalne procjene tačnosti naše sposobnosti da otkrijemo prevaru ili laž u najboljem slučaju kreću se oko 60%. Na procjenu laži također utiču naše pretpostavke i stereotipi o tome kako laž izgleda. Dva najčešća oblika ponašanja povezana s laganjem su odvrćanje pogleda i vrpoljenje. Međutim, to je upravo općeprihvaćeni stereotip ponašanja 'lažova', a što je poznato kako općoj populaciji tako i osobama sklonim laganju. Upravo iz tih razloga ove osobe će pri laganju nastojati da izbjegnu ispoljavanje očekivanih ponašanja. Dakle, ocjenjivanje laganja na osnovu odvrćanja pogleda nije korisno i nije naučno dokazano. Ovakav način ocjenjivanja laganja u slučajevima silovanja može biti

posebno štetan jer se nepovoljno odražava na ocjenu vjerodostojnosti žrtve u predmetima gdje, veoma često, ne postoje drugi potkrepljujući dokazi.

Kada analiziramo emocije povezane s laganjem i onim povezanim s traumatskim iskustvom silovanja ili seksualnog nasilja, uočavamo da najizraženije emocije, emocije straha, krivnje i srama mogu biti prisutne i kod jednih i kod drugih. Međutim, ono što se razlikuje jesu razlozi zbog kojih se javljaju navedene emocije te način njihovog ispoljavanja. Kod osoba sklonih laganju, iako se ove emocije mogu javiti, one su njih svjesne i naučile su ih kontrolirati, prikriti kako ne bi bile uhvaćene u laži i sankcionisane. S druge strane, žrtve traumatskog iskustva, uslijed odnosa društvene zajednice, etiketiranja, stigmatiziranja, straha da im se neće vjerovati, često osjećaju ove emocije. Kako je ovo iskustvo novo za njih, kao i osjećaji povezani s njim, one nemaju uvježbanu reakciju na prisutne emocije, ne znaju ih prikriti, nastupaju iskreno i otvoreno. Dakle, njihove emocije se reflektuju transparentno i autentično na njihovo ponašanje.

Prema tome, samosvjesnot i fleksibilnost, odnosno samouvid o uticaju subjektivnih stavova i vjerovanja (rodnih predrasuda) pojedinca od iznimnog je značaja za proces donošenja odluka i ulaganje svjesnog napora kako bi se izbjegla upotreba predrasuda, a sve u cilju nepristrasnosti i pravičnosti. Ovo je posebno važno za sudije, koji su ključni akteri u posljednoj fazi krivičnog postupka, odnosno koji su odgovorni za konačnu evaluaciju predmeta koji dolaze pred njih. Dakle, sudije su u poziciji da ukažu na eventualne propuste u prethodnim fazama postupanja, da pruže smjernice i podršku ostalim učesnicima u postupku te da budu lideri u svojoj profesiji i društvenoj zajednici.

Neurobiološki procesi traumatskog iskustva silovanja (PowerPoint prezentacija) (20 min)

Sadržaj PowerPoint prezentacije (Primjer prezentacije u prilogu)

Krivična djela silovanja i drugih seksualnih delikata najčešće su takva da nedostaju fizički dokazi, i vrlo često su zasnovana na riječi jedne osobe protiv druge. Upravo iz tih razloga psihološki aspekti ovog traumatičnog iskustva mogu biti od koristi za bolje razumijevanje navedenog krivičnog djela. Korist od ovih znanja neće imati samo žrtve u vidu olakšavanja i ublažavanja sekundarne traumatizacije, već i pravosudni sistem u smislu otkrivanja i razumijevanja istine.

Uloga svih sudionika u istražnom i sudskom postupku je doći do istine i pravde, odnosno efikasnost postupka. Vođeni tim ciljem, neophodno je poznavanje procesa koji se dešavaju u ljudskom mozgu u vrijeme traumatskog iskustva, kao i težine i dalekosežnosti posljedica ovog zločina. Traumatski događaj razlikuje se od stresnog po tome što će kod većine ljudi izazvati patnju ili štetu bez obzira na to u kakvom se psihofizičkom stanju nalaze te osobe

i koji su njihovi kapaciteti prevladavanja. Reakcije na traumatski događaj smatraju se neizbježnim i univerzalnim. Postoji široki spektar traumatskih simptoma, a njihova jačina i trajanje zavisit će od vrste traume, posljedica, vremena izloženosti, ranijim traumama, oporavku, pomoći i podršci. Također zavisi od uzrasta, spola i osobina ličnosti.

Važno je upamtiti da je traumatska reakcija normalan ljudski odgovor na abnormalne događaje.

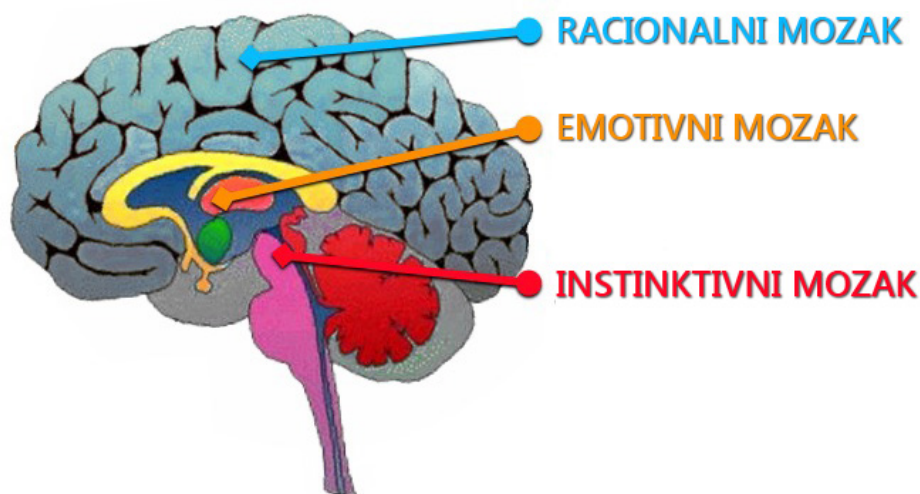
Silovanje spada u jedno od najtraumatičnijih iskustava, koje kod žrtve izaziva izuzetno jak strah praćen osjećajem bespomoćnosti te ostavlja teške i dugotrajne fizičke, socijalne i psihičke posljedice. Te posljedice ne pogađaju samo žrtve nasilja, nego i članove porodice, svako od njih na sebi svojstven način se nosi s posljedicama, što dodatno utiče na proces suočavanja žrtve s traumatskim iskustvom.

Općenito, društvo od žrtava očekuje da pokazuju određena ponašanja nakon silovanja. Ponašanje žrtve ne odgovara uvijek očekivanjima društva ili policije.

Vrlo često se žrtve koje su pretrpjele seksualni napad doimaju kao da lažu kad zapravo govore istinu, njihovo ponašanje i pamćenje se pogrešno interpretira. Mnoga od ovih pogrešnih shvatanja o ponašanju žrtava traumatskog iskustva silovanja mogu se objasniti uz pomoć onog što znamo da se događa u mozgu kad osoba proživljava ili se sjeća seksualnog napada.

Kad razmišljamo o mozgu, možemo ga zamisliti kao tri zasebne a opet povezane cjeline. To su:

- Instinktivni (reptilski) mozak – regulira vitalne životne funkcije (rad srca, tlak, probava)
- Emotivni (limbički / stari) mozak – regulira emocije i tjelesne funkcije
- Racionalni (kognitivni / neokorteks) mozak – dio mozga koji koristimo za razmišljanje na višoj razini, jezik, mišljenje, planiranje i sl.

Različiti dijelovi mozga bave se različitim procesima mišljenja i pamćenja. Tako je kora velikog mozga, odnosno racionalni mozak, zadužena za upravljanje višim funkcijama poput govora, mišljenja i dugotrajnog pamćenja. Rutinska ponašanja, navike, proceduralna učenja obrađuju se u drugom dijelu mozga koji se zove bazalni gangliji. Vječito pitanje 'gdje smo spustili ključeve?' ili 'šta smo jutros doručkovali?' obrađuje se u hipokampusu, centru koji je zadužen za stvaranje novih sjećanja. Kada ne bismo imali hipokampus, ne bismo mogli živjeti u sadašnjosti, bili bismo zaglavljani u prošlosti.

Suočene s prijetnjom ili ozljedom, sve životinje, pa tako i čovjek, okreću se istim obrascima ponašanja. To su urođeni refleksi ukorijenjeni u najstarijem dijelu mozga, dakle u amigdali. Dakle, dio mozga koji se aktivira u situacijama traumatskog iskustva, odnosno čiji je osnovni zadatak da identificira opasnost i 'upali' alarm jeste amigdala, koja je dio instinktivnog mozga. Kada je riječ o preživljavanju, primitivni/instinktivni dio mozga preuzima kontrolu nad svjesnim dijelom mozga, mi se orijentiramo, izmičemo, sklanjamo, trčimo, ukočimo se, borimo se, bježimo, ukipimo se, padamo i sl. Sve ove koordinirane reakcije somatski su utemeljene, to su sve reakcije koje tijelo čini kako bi se zaštitilo i odbranilo.

Četiri su osnovna odbrambena stanja: ukočenost, bijeg, borba i tonična nepokretnost. Intenzitet ovih reakcija zavisi od percipirane blizine opasnosti. Inicijalna reakcija ukočenosti je strahom uslovljena tendencija da se 'zaustavimo, gledamo i oslušujemo'. Za plijen koji ostane 'ukočen' dok traje opasnost manja je vjerovatnoća hvatanja. Nakon prvobitne reakcije ukočenosti slijede pokušaji bijega, a zatim po potrebi pokušaji borbe. Sljedeći korak u ovoj sekvenci reakcija je tonična nepokretnost tokom izravnog fizičkog kontakta (praviti se mrtav). Tonična nepokretnost može poboljšati izgled za preživljavanje i stoga je adaptivna kada ne postoji percipirana mogućnost bijega ili pobjede u borbi. Reakcija tonične nepokretnosti u svrhu preživljavanja možda je i najbolje objašnjenje za ponašanje nekih žrtava silovanja tokom napada.

Jedan od najraširenijih mitova o silovanju jeste da se žrtve uvijek brane, te se znakovi borbe forenzički koriste kao jedan od pouzdanih dokaza djela. Istina je zapravo da se samo jedan broj žrtava bori, odnosno da je borba samo jedan od načina na koji žrtva može odgovoriti seksualnom napadu.

Dakle, šta se dešava u organizmu kada amigdala detektuje prijetnju? Kad se alarm uključi, krv i kisik se usmjeravaju u mišiće, adrenalin preplavi tijelo i svi sistemi koji nisu neophodni za preživljavanje se isključuju. Upravo iz tih razloga u vrijeme izloženosti traumatskom iskustvu osoba drugačije pamti, osjeća, doživljava i priča.

Shodno tome, silovanje se doživljava kao ozbiljna prijetnja životu/sigurnosti. Instinktivni mozak preuzima kontrolu nad racionalnim mozgom, preživljavanje postaje prioritet. Instinktivni mozak, odnosno talamus, prvi registruje sve aktivnosti, svaki vanjski podražaj. Informacija iz talamusa putuje u amigdal, gdje se interpretira. Ovaj alarmni sistem nas upozorava, brzo i nesvjesno, da trenutni vanjski podražaj predstavlja prijetnju. Ova informacija se šalje u hipokampus, koji je povezan s našom memorijom i na osnovu prethodnih iskustava detektuje prijetnju i informaciju šalje hipotalamusu. Hipotalamus je zadužen za usvajanje novih znanja, koja šalje u moždanu koru na obrađivanje i pohranjivanje. U situacijama traume, veza između hipotalamusa i moždane kore se prekida, što znači da se isključuju sve normalne izvršne funkcije i normalni procesi razmišljanja. Umjesto toga, hipotalamus registruje prijetnju i šalje informaciju hipofizi. Hipofiza prima signal iz hipotalamusa 'nešto traumatično se dešava' i počinje da luči hormone kako bi zaštitila organizam od traume. Hipofiza luči adrenokortikotropni hormon koji potiče lučenje hormona nadbubrežne žlijezde. Nadbubrežna žlijezda luči katekolamine (reakcija bijega ili borbe) i kortizol (podražuje jetru da luči glukozu, koja nam daje energiju da se borimo ili bježimo). Hipofiza također luči endogene hormone opioide koji pomažu tijelu da se nosi s fizičkom i psihičkom boli te oksitocin koji potiče pozitivna osjećanja. Poplava hormona sprečava kodiranje pamćenja o tom događaju.

Prilikom uzimanja iskaza od osobe koja je doživjela traumatsko iskustvo silovanja pokušajte raditi na način da svojim pitanjima pobudite instinktivni dio mozga i polako idete prema logičnom dijelu. U tom slučaju dobit ćete kvalitetniji iskaz, a istovremeno umanjiti retraumatizaciju žrtve.

Razumijevanje neurobioloških procesa u vrijeme traumatskog iskustva od iznimnog je značaja kako bi prilagodili svoj pristup ispitivanju žrtava silovanja, a sve u svrhu smanjenja sekundarne viktimizacije i retraumatizacije žrtve te dobijanja što kvalitetnijeg iskaza.

Trauma i mozak (film) (10 minuta film + 10 minuta diskusija)

- Pitajte učesnice i učesnike kakvi su njihovi utisci
- Povedite kratku diskusiju, ističući da je svrha ovog filma da pokaže na koji način traumatsko iskustvo utiče na proces našeg pamćenja i ponašanje.
- Pitajte učesnike da prodiskutuju da li bi na osnovu informacija koje su dobili u toku PowerPoint prezentacije i filma promijenili svoj način ispitivanja? Šta bi učinili drugačije?
- Naglasiti značaj poznavanja i razumijevanja neurobioloških procesa koji se dešavaju u vrijeme traumatskog iskustva kako bi se pri uzimanju iskaza od žrtve umanjila sekundarna viktimizacija i retraumatizacija, a u isto vrijeme dobio kvalitetan iskaz.

Posljedice traumatskog iskustva silovanja (20 minuta)

Sadržaj PowerPoint prezentacije (Primjer prezentacije u prilogu)

Silovanje spada u kategoriju visoko intenzivnih traumatskih događaja, odnosno događaja koji su izvan granica uobičajenog ljudskog iskustva i koji su izrazito neugodni svim ljudima, a posebno djeci. Traumatski događaji mogu biti jednokratni, ali i ponavljajući. To su događaji koji su izrazito teški i koji kod svake izložene osobe neminovno dovode do psihičkog stanja koje se naziva psihološka trauma. Intenzitet i trajnost psihološke traume nije isti za svaku osobu. Naime, jačina i intenzitet traumatske reakcije, kao i dužinu njenog trajanja određeni su individualnom kognitivnom procjenom takvih događaja. Prema tome, kod nekih osoba traumatska reakcija može biti teža i dalekosežnija, dok kod drugih može biti manjeg intenziteta i trajnosti. Silovanje, kao jedno od najtraumatičnijih iskustava, rezultira dugoročnijim i dalekosežnijim posljedicama, u odnosu na druge oblike traumatskih iskustava.

U tabelama ispod navedene su neke od najznačajnijih posljedica silovanja.

Tabela 2. Fizičke i medicinske posljedice silovanja

POSljedICE SILOVANJA	
FIZIČKE	MEDICINSKE
<ul style="list-style-type: none"> - fizičke ozljede - krvarenje unutar ili izvan vaginalne i rektalne zone - ožiljci na različitim dijelovima tijela prouzrokovani nasiljem	<ul style="list-style-type: none"> - seksualno prenosive bolesti - seksualne disfunkcije - neželjene trudnoće - poremećaji reprodukcije - karcinom - vaginalni iscjedak - hronične infekcije - somatski simptomi (bolovi u kičmi, glavobolje, slabost, vrtoglavica, nesvjestica, poremećaj spavanja, bolovi u zdjelici, hormonalna disfunkcija, bolovi u probavnom sistemu, poremećaj prehrane)

Tabela 3: Psihičke i socijalne posljedice silovanja

POSLJEDICE SILOVANJA	
PSIHIČKE	SOCIJALNE
<ul style="list-style-type: none"> - narušen osjećaj sigurnosti i povjerenja u druge osobe, pa čak i povjerenja u samu sebe - osjećaj gubitka kontrole nad vlastitim tijelom - nepovjerenje u međuljudske odnose, strah i povlačenje od drugih - narušen osjećaj pripadnosti - nedostatak sigurnosti u vlastitom okruženju - osjećaj samokrivice - narušen osjećaj samopoštovanja - osjećaj bespomoćnosti i očaja - gađenje i odbojnost prema vlastitom tijelu - strahovi, razvijanje fobija - noćne more - depresija - anksioznost - problemi s koncentracijom - hronične psihičke i fizičke smetnje - seksualni problemi - samoozljeđivanje i suicidalne misli - posttraumatski stresni poremećaj 	<ul style="list-style-type: none"> - zajednica atribuirala odgovornost za doživljeno traumatsko iskustvo žrtvama - odbacivanje od porodice i društvene zajednice - etiketiranje - stigmatizacija - prezrenost i potcjenjivanje - žrtve se često doživljavaju kao osobe bez ponosa i dostojanstva, kao bezvrijedne - žrtve se percipiraju kao prljave, odvratne i bolesne - zajednica ih doživljava kao prijetnju 'normalnom'

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije upravo je za silovanje najveća vjerojatnost razvoja posttraumatskog stresnog poremećaja i iznosi 49% (WHO, 2002). Po mišljenju mnogih autora posttraumatski stresni poremećaj predstavlja okosnicu psihičkih posljedica ove vrste traumatskog iskustva oko kojeg se okupljaju drugi simptomi koji zajedno s PTSP-om čine sindrom trauma silovanja.

PTSP je dakle poremećaj koji se javlja nakon izlaganja osobe ekstremnim psihotraumatskim događajima, a jedno od najekstremnijih oblika je silovanje. Simptomi PTSP-a su sljedeći:

1. Ponovno proživljavanje traumatskog iskustva u mislima i snovima ili u vidu *flashbackova*, odnosno ponovnog proživljavanja traumatskog događaja kao da se upravo događa. Osobe koje su oboljele od PTSP-a imaju *flashbackove* – živopisna i traumatična sjećanja događaja koji se desio. Zvuk, klik, pokret, miris, ili bilo šta povezano s prošlim traumatskim iskustvom može biti okidač za *flashbackove*;
2. Izbjegavanje podsjećanja na traumatski događaj te emocionalna obamrlost uz osjećaj uskraćene budućnosti i povlačenje iz životnih aktivnosti;
3. Stalna prisutnost simptoma pobuđenosti (nesanice, razdražljivosti, ispadi bijesa, smetnje koncentracije).

Specifični oblik PTSP-a koji se javlja kod žrtava silovanja predstavlja sindrom traume silovanja. To je zapravo PTSP specifičan za traumatski doživljaj silovanja, u kontekstu socio-kulturnog okruženja kojem traumatizirana osoba pripada i porodičnog statusa žrtve. Sindrom traume silovanja je širi pojam od PTSP-a. On uključuje tjelesne i psihičke promjene te promjene ponašanja žrtve, koje su posljedica seksualnog nasilja. Sindrom traume silovanja ima tri faze: akutnu fazu, fazu reorganizacije i završnu fazu.

Akutna faza

Javlja se neposredno nakon silovanja i može trajati satima, danima, čak i sedmicama. Karakteristike ove faze uključuju tjelesne simptome (mučnina i povraćanje, osjećaj gušenja, nesvjestica/vrtoglavica, pritisak i bol u grudima, tahikardija, nesigurnost na nogama, glavobolja, umor, nesanica); emocionalne simptome (šok, obamrlost, nevjerica, nekontrolirani plač, strah, sram, osjećaj krivnje, bijes, preplavljenost užasom, osjećaj bespomoćnosti i potpune nemoći); promjene u ponašanju (nemogućnost smirenja i odmora, potreba za stalnim kretanjem – krajnji nemir, želja za iskakanjem iz vlastite kože, potreba za bijegom, potreba za opsesivnim pranjem, povećana potreba za sredstvima za umirenje i opijatima, cigaretama, alkoholom, nedostatak apetita, problemi sa spavanjem, želja za samoćom).

Faza reorganizacije

Žrtva pokušava traumatski događaj inkorporirati u okvire koji su njoj razumljivi i koje može prihvatiti. Karakteristike ove faze su promjene u stilu života (osoba se povlači, zatvara se i počinje se osjećati kao da živi u zatvoru, izbjegava situacije i mjesta koja je podsjećaju na traumatični događaj, sve više se povlači u sebe); poremećeno spavanje i noćne more (*flashback dreams* – snovi identični traumatskom događaju, *mastery dreams* – snovi slični traumatskom događaju, ali u kojim žrtva stiče moć nad silovateljkom i uspješno se odbrani); fobije (strahovi specifični za okolnosti silovanja); reakcija šutnje o silovanju (duboko potisnute traume koje su obilježile žrtvu za čitav život); seksualne disfunkcije (gađenje prema seksualnom odnosu i dugotrajni gubitak seksualne želje); kompleksne reakcije

(situacije u kojima se žrtva nema kome obratiti za pomoć, nema finansijskih sredstava niti osobu na koju bi se mogla osloniti, takve osobe su najčešće prepuštene same sebi, njihova patnja ostaje neizrečena, neprorađena i zarobljena duboko u srcu te ostavlja doživotni trag).

Završna faza

Silovanje više ne zauzima centralno mjesto u životu žrtve. U ovoj fazi žrtva prihvata seksualno nasilje kao jedno od svojih najgorih životnih iskustava; razumije da taj traumatski događaj neće nikad zaboraviti, ali pokušava iznaći adekvatne mehanizme za prilagođavanje na ovo iskustvo, što bi joj omogućilo uspješno nošenje s boli i sjećanjima; osoba koja je doživjela seksualno nasilje prestaje da bude “žrtva” i postaje “preživjela”.

Iz literature je vidljivo da je naglasak uglavnom na ženi žrtvi. Međutim, silovanje nije isključivo ženski problem. Iako žrtve jesu predominantno žene i mlade djevojke, i muškarci i žene, uključujući djecu i starce, mogu isto tako biti žrtve silovanja. Posljedice ovog traumatskog iskustva uglavnom su vrlo slične za sve žrtve silovanje bez obzira na spolne i dobne razlike. Međutim, postoje neke specifičnosti koje se odnose na muškarce i djecu kao žrtve silovanja.

Tabela 4: Specifične posljedice silovanja muškaraca

POSljedICE	KARAKTERISTIKE
<u>Fizičke/Medicinske</u>	<ul style="list-style-type: none"> - ruptura rektuma - ozljede penisa i testisa - bol u penisu, testisima, anusu i rektumu - HIV i druge seksualno prenosive bolesti - genitalne infekcije, čirevi - oštećenje reproduktivnog sistema i seksualna disfunkcija (fizička) - različite fizičke manifestacije ili somatizacije emocionalne traume (hronični bol u glavi, leđima, stomaku, zglobovima ili srcu; problemi s uriniranjem i pražnjenjem; visok krvni pritisak; opšta slabost; gubitak apetita i težine; iscrpljenost; nesаница; seksualne disfunkcije uključujući impotenciju ili preranu ejakulaciju)
<u>Psihološke</u>	<ul style="list-style-type: none"> - preplavljujući osjećaj stida, poniženja, ljutnje, straha i nemoći - destrukcija rodnog identiteta ili konfuzija u vezi sa seksualnom orijentacijom - razdražljivost - emocionalna distanciranost - gubitak samopouzdanja - povlačenje - poremećaj spavanja, manjak koncentracije - ispadi ljutnje i agresivnosti - kompulsivno seksualno ponašanje - anksiozni poremećaji i fobije - zloupotrebe droga i alkohola - samoozljeđivanje i pokušaj suicida

Silovanje predstavlja posebno teško traumatsko iskustvo za djecu. Oporavak se ne dešava odrastanjem, 'sam od sebe'. Za uspješan oporavak potrebna je adekvatna pomoć i podrška. Izostanu li takva pomoć i podrška, posljedice seksualnog zlostavljanja mogu biti vrlo ozbiljne i teške, kratkoročno ali i drugoročno, na cjelokupni razvoj djeteta.

Tabela 5: Posljedice seksualnog zlostavljanja kod djece

KRATKOROČNE POSLJEDICE	DUGOROČNE POSLJEDICE
a) Zdravstveni problemi: spolno prenosive bolesti, neželjene trudnoće i fizičke ozljede	<ul style="list-style-type: none"> - nisko samopoštovanje - depresija - anksioznost - razdražljivost, izolacija/osamljenost, - regresivna ponašanja
b) Problemi u ponašanju: agresivnost, delinkvencija, poremećaji spavanja/hranjenja, povlačenje od okoline te autoagresivno ponašanje	<ul style="list-style-type: none"> - disocijacija - noćne more - flashback sjećanja i snovi, problemi s koncentracijom - osjećaj nesigurnosti - seksualne disfunkcije, promiskuitet i/ili prostitucija
c) Emocionalne teškoće: ljutnja, krivnja, tuga, neprijateljstvo, anksioznost, strah/fobije, sram i nisko samopouzdanje	<ul style="list-style-type: none"> - rane trudnoće - zloupotreba droga i alkohola - samoozljeđivanje - poremećaji prehrane - problemi u međuljudskim odnosima - bježanje od kuće
d) Teškoće u školskom funkcioniranju: izostajanje s nastave i napuštanje škole	<ul style="list-style-type: none"> - posttraumatski stresni poremećaj, odnosno sindrom traume silovanja - samoozljeđivanje i suicidalne misli, pokušaj suicida - seksualno zlostavljana djeca mogu i sama postati zlostavljači kada odrastu ili se mogu upustiti u veze u kojima dolazi do zlostavljanja ili nasilja.

Sramota, krivica, tjeskoba i depresija mogu se reaktivirati putem procesa davanja iskaza, svjedočenja i unakrsnog ispitivanja na sudu. Simptomi se mogu ponoviti tako živopisno kao neposredno nakon napada. Kako bi se umanjili ovi simptomi, potrebno je pružiti podršku žrtvi. Podrška može doći od porodice i prijatelja, ali i od predstavnika pravosuđa. Tužioc i sudije svojim stavovima mogu značajno uticati na žrtvu s kojom se susretnu u svom poslu, a taj uticaj može biti koristan ili štetan.

Ručak: 12:30 – 13:30

Aktivnost IV (13:30 – 14:00): Krivično djelo silovanja u odnosu na posebno vulnerabilne kategorije stanovništva (15 minuta)

Studija slučaja (Osoba s invaliditetom)

Djevojčica, četrnaest godina, teška mentalna zaostalost, teškoće u govoru, roditeljima saopštila da ju je seksualno zlostavljao komšija – stričević, skidao joj tajice i gaćice, dirao po tijelu, ona je bila uplašena. Roditelji prijavljuju seksualno nasilje policiji.

- Pitajte učesnike i učesnice kakva su njihova razmišljanja vezana za posebnu vulnerabilnost skupina kao što su osobe s invaliditetom, Romi, migranti i sl.
- Pitajte učesnike i učesnice kakva su njihova razmišljanja vezana za ovu studiju slučaja.
- Povedite kratku diskusiju o faktorima koji utiču na procesuiranje ovakvih slučajeva.
- Povedite kratku diskusiju, ističući da je svrha ove studije slučaja da se osvrnemo na razlike u postupanju kad je riječ o osobama s invaliditetom ili nekim drugim vulnerabilnim skupinama.

Sadržaj PowerPoint prezentacije

U analizi krivičnog djela silovanje i seksualno nasilje od iznimne važnosti je razumijevanje posebno vulnerabilnih skupina koje često nailaze na prepreke u ostvarivanju svojih prava. Iako postoje mnoge vulnerabilne kategorije, za ovu priliku fokusirat ćemo se na najčešće identificirane tri grupe:

1. Odrasli i djeca s invaliditetom
2. Romi
3. Migranti i izbjeglice

Vulnerabilnost odraslih i djece s invaliditetom

- Osobe s invaliditetom su u znatno većem broju izložene nasilju u porodici i seksualnom nasilju
- Predrasude i prepreke na koje osobe s invaliditetom nailaze prilikom prijavljivanja
- Percipirani su kao seksualno nepoželjni ili nesposobni za seksualni kontakt
- Žene s intelektualnim invaliditetom percipirane kao promiskuitetne
- Često im se ne vjeruje, smatra se da izmišljaju ili umišljaju događaje

- Smatraju se nevjerodostojnim
- Agencije koje su zadužene za brigu o osobama s invaliditetom ne žele ugroziti ugled ustanove prijavljivanjem uposlenika za seksualni napad
- Manjak specijalizirane podrške

Statistički podaci:

- 83% žena s invaliditetom je tokom svog života bilo izloženo seksualnom nasilju
- Samo 3% slučajeva u kojim su žrtve osobe s razvojnim invaliditetom pojavljuje se na sudu
- 50% djevojaka i 54% dječaka koji su gluhi bilo je žrtva nekog oblika nasilja
- Žene s invaliditetom imaju znatno češće neželjene odnose s partnerom
- Oko 80% žena i 30% muškaraca s intelektualnim invaliditetom bilo je žrtva nekog oblika seksualnog nasilja.

Preporuke Komiteta za prava osoba s invaliditetom: osigurati transparentan, bez prepreka i nediskriminirajući pristup pravosuđu na osnovu slobodnog izbora i preferencija osoba s invaliditetom.

Vulnerabilnost Romkinja

Posebno ranjiva skupina i jedna od najčešćih žrtava nasilja u porodici i seksualnog nasilja su Romkinje. Položaj Romkinja u zemljama istočne Evrope je nezavidan, generalno su u nepovoljnijem položaju od prosječnog položaja žena, te su samim tim i više i češće izložene nasilju. Romkinje nailaze na dvostruku marginalizaciju, u svojoj zajednici jer su žene, a u cjelokupnom društvu jer pripadaju romskoj manjini. Problemi za mnoge Romkinje počinju ranom udajom i maloljetničkim brakovima. Brakovi izrazito mladih Romkinja, koje često stupaju u brak s muškarcima znatno starijim od sebe, u kontekstu izdvojenih romskih zajednica u kojima još uvijek gotovo u potpunosti dominiraju muškarci, rezultiraju raznim oblicima nasilja. Učinioci nasilja su najčešće supružnici Romi, koji svoje mlade supruge 'odgajaju' i nameću im ulogu žene i majke kako ih oni doživljavaju. Brojni su slučajevi kada su te mlade Romkinje žrtve nasilja počinjenog od roditelja svog supruga, koji na taj način pokušavaju da im nametnu ulogu osobe čija je dužnost da 'služi' ne samo suprugu već i njegovim roditeljima, braći, te ponekad i drugim članovima porodice. Društvene zajednice često prihvataju ovakvu tradiciju iako to znači ugrožavanje prava djevojčica i žena u romskim zajednicama, ali i povećavanje vulnerabilnosti za seksualne odnose bez pristanka ili silovanja koja u ovakvim brakovima mogu biti izražena.

Studija slučaja:

Dvadesetosmogodišnji muškarac Rom imao je seksualni odnos sa svojom trinaestogodišnjom šogoricom, što se desilo u jednom romskom naselju. Optuženi nije ništa poricao i znao je da je njegova šogorica djevojčica od 13 godina, ali to je objašnjavao time da su ovakvi odnosi u romskoj kulturi normalni.

Diskusija: Povedite kratku diskusiju o romskim običajima i kulturi. Da li je važno za pravosuđe razumijevanje manjinskih prava i običaja?

Vulnerabilnost izbjeglica i migranata

Trenutno se u Bosni i Hercegovini susrećemo s velikim brojem izbjeglica i migranata. Svojim dolaskom ove populacije donose sa sobom i svoje običaje, koji se često razlikuju od običaja i prava u BiH. Pored traumatskih iskustava vezanih za ilegalna i neizvjesna putovanja, žene i djeca su često izloženi i opasnostima od seksualnog zlostavljanja i silovanja. U društvu su prisutne predrasude i strah od ove populacije. Traumatizacija ove vulnerabilne skupine je tim veća što ove osobe ilegalno borave u zemljama Evrope, te su u strahu od prijavljivanja nasilja jer su i same u opasnosti da budu uhapšene zbog ilegalnog boravka.

Studija slučaja (migrantska populacija)

Dječak bez roditeljske pratnje, migrant, 13 godina, žrtva silovanja u migrantskom kampu od strane nekoliko odraslih muškaraca. Silovanje traje već duži period, određeni broj osoba upoznat je s dešavanjima u centru. Dječak navodi imena još četiri druga dječaka koji su također žrtve silovanja unutar ovog kampa.

Istinski ravnopravan tretman ne znači postupanje sa svima na isti način... Pravedno postupanje s ljudima zahtijeva povećanje svijesti i razumijevanje njihovih različitih prava i običaja kako bi se osigurala uspješna komunikacija i, ondje gdje je to potrebno, prevazišle nejednakosti koje se pojavljuju zbog različitosti ili nepovoljnog društvenog položaja.

Aktivnost III (14:00 – 15:00): Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti u odnosu na krivično djelo silovanja

Cilj ovog dijela predavanja je upoznati učesnike edukacije o otežavajućim i olakšavajućim okolnostima prilikom odmjerenja sankcija za krivično djelo silovanja.

- **Uvodni komentari:** *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u Bosni i Hercegovini* (u daljnjem tekstu: *Priručnik*) namijenjen je sudijama i sutkinjama kao materijal o krivičnom djelu silovanja koji je prilagođen korisnicima prvenstveno nosiocima pravosudnih funkcija, a ujedno i pravno relevantan za širu javnost. Ovo je prvi materijal takve vrste – kao izvor informacija na tu temu, i sadržaj su u potpunosti izradile sudije – za sudije. Iako *Priručnik* sadrži preporuke koje se odnose na specifične okolnosti koje se mogu javiti u krivičnim predmetima silovanja, stručni autori i autorice koji su izradili/e sadržaj *Priručnika* razumiju da je svaki predmet poseban i drugačiji – te su stoga postupajuće sutkinje i sudije na kraju u najboljoj poziciji da procijene predmet i izreknu krivičnu sankciju. Međutim, ovaj *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja* je veoma dobar izvor informacija koji sudije mogu koristiti u procjeni krivičnog predmeta silovanja, kao i izvor informacija za donošenje presude i utvrđivanja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti radi izricanja adekvatne sankcije.

Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja sastavljen je iz sedam osnovnih dijelova, koji se mogu koristiti odvojeno ili zajedno kao resursni materijal u radu na predmetima krivičnog djela silovanja. Poglavlje *jedan* razmatra krivično djelo silovanje u zakonodavstvu BiH, Poglavlje *dva* daje osvrt na sudsku praksu i primjenu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, Poglavlje *tri* razmatra kvalifikatorni oblik krivičnog djela silovanja, Poglavlje *četiri* daje pregled psiholoških posljedica krivičnog djela silovanja, Poglavlje *pet* bavi se rodnim predrasudama i društvenim specifičnostima krivičnog djela silovanja, Poglavlje *šest* razmatra specifičnosti i predrasude prema osobama s invaliditetom, manjinama i migrantima u odnosu na krivično djelo silovanja, te Poglavlje *sedam* daje preporuke panela za razmatranje otežavajućih i olakšavajućih okolnosti prilikom odmjeravanja sankcija za ovo krivično djelo, što je uostalom i tema današnje edukacije.

- **Priprema za izlaganje sadržaja:** U preostalom dijelu današnjeg programa, dakle, planiran je pregled *Priručnika* u dijelu utvrđivanja tipičnih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, te načina za njegovo korištenje, a nakon toga ćemo ga primijeniti na nekoliko scenarija slučaja koji su osmišljeni na osnovu stvarnih krivičnih predmeta u BiH. Upravo u ovom dijelu izlaganja obratit ćemo posebnu pažnju i analizirati otežavajuće i olakšavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja sankcija za krivično djelo silovanja.

Kroz cijeli *Priručnik* poseban naglasak se stavlja na značaj razlikovanja okolnosti u konkretnom krivičnom djelu koje su bitne za odmjeravanje krivičnopravne sankcije, s posebnim osvrtom na utvrđivanje razloga zašto nešto predstavlja olakšavajuću odnosno otežavajuću okolnost. Naime, zakonodavac ne daje kriterije na osnovu kojih bi se jedna okolnost smatrala otežavajućom odnosno olakšavajućom (izuzetak su povrat i mržnja kao okolnosti koje mogu imati samo karakter otežavajuće okolnosti), pa sud mora, u skladu sa zakonskim odredbama o okolnostima koje se uzimaju u obzir prilikom odmjeravanja kazne,

utvrditi koja okolnost, u konkretnom krivičnom djelu, predstavlja olakšavajuću odnosno otežavajuću okolnost. Neprihvatljivo je da se kod svih krivičnih djela, bez obzira na njihovu prirodu, odnosno na karakter zaštićenog dobra, iste okolnosti pojavljuju kao olakšavajuće a da pritom te iste okolnosti nemaju funkcionalne veze s izvršenim krivičnim djelom.

- **Razrada sadržaja:** S tim u vezi, postoji nekoliko tipičnih okolnosti na koje bi sudije/sutkinje i ostali pripadnici/e pravosuđa trebali obratiti posebnu pažnju u obrazloženju sudske odluke o kazni kako bi ne samo žrtva već i svaki drugi čitalac imao jasnu predstavu o okolnostima koje su rukovodile sud prilikom odmjerenja konkretne kazne. To prije svega zahtijeva da se prilikom ocjene olakšavajućih i otežavajućih okolnosti navede sadržaj svake od njih (a ne da se samo paušalno navedu naprimjer porodične prilike bez konkretizacije šta se pod tim podrazumijeva, kakve su to porodične prilike itd.), te detaljno obrazloži zašto su, u odnosu na krivično djelo silovanja, te okolnosti olakšavajuće odnosno otežavajuće.

U daljnjem dijelu edukacije navest ćete učesnicima neke od tipičnih okolnosti koje mogu uticati na to da kazna bude veća ili manja u okviru predviđene kazne za krivično djelo silovanja.

1.1. Smanjena uračunljivost

U svim slučajevima kod kojih se (na osnovu vještačenja) utvrdi da je sposobnost neke osobe da shvati značaj svog djela ili da upravlja svojim postupcima bila smanjena (uslijed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili neke druge teže duševne poremećenosti) ona bi se trebala cijeliti kao olakšavajuća okolnost.³⁴ Institut smanjene uračunljivosti moramo razlikovati od bitno smanjene uračunljivosti, koja također može biti olakšavajuća okolnost ako sud ne odluči da je tretira kao osnovu za ublažavanje kazne.

U nalazima vještaka – psihijatar, često se može sresti mišljenje da je optuženi počinio krivično djelo u stanju “smanjene uračunljivosti, ali ne i bitno”, uz obrazloženje razloga koji su doveli optuženog u takvo stanje, odnosno razloga koji su uticali na optuženog da se on dovede u to stanje.

Dakle, “smanjena uračunljivost” postoji kada je sposobnost shvatanja značaja djela ili sposobnost upravljanja postupcima bila smanjena uslijed duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, zaostalog duševnog razvoja ili neke druge teže duševne poremećenosti.

---

34 U uzorku istraživanja koji su činile ukupno 34 osuđujuće presude sudova u BiH u dvije presude sud kao olakšavajuće okolnosti nalazi smanjenu i bitno smanjenu uračunljivost učinioca. (V. Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u BiH, str. 19. i 21).

Smanjena uračunljivost učinioca umanjuje stepen krivične odgovornosti (u odnosu na učinioce koji su potpuno uračunljivi), ali samo pod uslovom da se on sam nije doveo u to stanje. Neprihvatljivo je da se kao olakšavajuća okolnost u ovom krivičnom djelu tretira smanjena uračunljivost koju je učinilac, korištenjem alkohola, droga ili na neki drugi način, sam prouzrokovao.

1.2. Ranija osuđivanost optuženog

Ranija osuđivanost optuženog trebala bi se cijiniti kao otežavajuća okolnost.³⁵

Ranija osuđivanost za isto krivično djelo (specijalni povrat) u svakom slučaju ima karakter otežavajuće okolnosti.

Ranija osuđivanost generalno, za bilo koje krivično djelo, cijeni se uglavnom kao otežavajuća okolnost.

Prekršajna evidencija, iako po zakonu nema karakter otežavajuće okolnosti, u konkretnom slučaju bi se mogla uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost ako se radi o prekršajima koji uključuju ispoljeno nasilje.

U svakom slučaju, treba obratiti pažnju na zakonsku rehabilitaciju u odnosu na ranije izrečenu kaznu, jer u slučaju da je ista nastupila učinilac ima svojstvo neosuđivanog lica, te mu se ta okolnost ne može vrednovati kao otežavajuća.

1.3. Zloupotreba alkohola i droga

Okolnost zloupotrebe alkohola i droga u kontekstu okolnosti koje su važne za odmjeravanje kazne učiniocu kaznenog djela silovanja može se promatrati dvojako, i to najprije kroz sferu ranijeg života učinioca (kao oblik ranije ovisnosti učinioca), ili pak intoksikaciju/omamu u vrijeme počinjenja djela. Mišljenja smo da se ova okolnost i u prvom i u drugom obliku može učiniocu vrednovati jedino i isključivo kao otežavajuća okolnost.

Što se pak tiče zloupotrebe alkohola i droga učinioca u vrijeme počinjenja djela, ovaj aspekt razmatramo odvojeno iz proste činjenice da je sasvim realan i moguć slučaj počinjenja kaznenog djela silovanja pod uticajem alkohola i droga od osobe koja u ranijem životu nije imala problema s ovisnošću, jer činjenica da učinilac nije u prošlosti bio ovisnik, nego je pod uticajem droga ili alkohola odlučio prinuditi drugu osobu na spolni snošaj radi zadovoljenja svoje spolne pohote, također ne može pružiti pozitivnu prognozu budućeg po-

35 U uzorku istraživanja koji su činile ukupno 34 osuđujuće presude sudova u BiH u 17 presuda sud kao otežavajuću okolnost nalazi raniju osuđivanost. (V. *Priručnik za razmatranje krivičnog djela silovanja u sudskoj praksi u BiH*, str. 24).

našanja. Tačno jest da osobe pod uticajem alkohola, a posebice droga, imaju nešto limitirane mogućnosti shvatanja svojih djela, kao i vladanja svojim djelima i podražajima, ali predmet ovoga razmatranja i nije upotreba alkohola ili droga koje su dovele do umanjenja svijesti učinioaca do stupnja smanjene uračunljivosti. Međutim, riječ je o stanju u koje su se ovi učinioaci sami doveli, pa bi bilo logički neodrživo te društveno neprihvatljivo ovu okolnost učinioacima vrednovati kao olakšavajuću.³⁶

1.4. Porodični status učinioaca

“Porodične prilike” učinioaca u predmetima silovanja ne trebaju biti cijenjene po automatizmu kao olakšavajuća okolnost.

Najčešće u praksi, u dijelu obrazloženja presude u vezi s odabirom i odmjeravanjem krivičnopravne sankcije, sudije navode “porodične prilike” (“porodičan”, otac/majka određenog broja djece, oženjen/udata)³⁷ kao okolnost koja se cijeni kao olakšavajuća ili kao činjenicu koja je uzeta u obzir prilikom odabira i odmjeravanja sankcije, bez preciziranja da li je ona olakšavajuća ili otežavajuća, ali iz konteksta obrazloženja proističe da je to olakšavajuća okolnost.

Imajući u vidu prirodu krivičnog djela silovanja, “porodične prilike” trebale bi biti cijenjene kao otežavajuća okolnost prilikom odabira i odmjeravanja krivične sankcije, prvenstveno u predmetima u kojima je krivično djelo učinjeno na štetu djeteta ili člana porodice, odnosno u slučajevima kada postoji odnos povjerenja između učinioaca i oštećene odnosno oštećenog koji proističe iz prijateljskih ili porodičnih odnosa.

Neophodno je da se u obrazloženjima presuda “porodične prilike” preciziraju, najprije činjenično, a onda i da se dovedu u vezu s predmetnim krivičnim djelom za koje se sudi, a sve u vezi s odabirom i odmjeravanjem sankcije, te da se detaljnije obrazloži zašto su u konkretnom predmetu “porodične prilike” olakšavajuća ili otežavajuća okolnost.

1.5. Životna dob učinioaca

Evidentno je da u sudskoj praksi postoje različite ocjene životne dobi učinioaca prilikom odmjeravanja kazne, ali je evidentno i to da se životna dob učinioaca često cijeni kao olakšavajuća okolnost, što za posljedicu ima izricanje blažih kazni. Životna dob učinioaca u predmetima koji se vode zbog krivičnog djela silovanja u principu se ne bi trebala cijeniti

---

36 U *Priručniku o nasilju u porodici* (2017) sutkinjama i sudijama se preporučuje da kontinuirano/namjerno korištenje alkohola i droga cijene kao otežavajuću okolnost. U mnogim slučajevima počinitelj se svjesno i/ili namjerno dovodi u stanje alkoholiziranosti ili drogiriranosti kako bi uklonio inhibicije, a time je spremniji za vršenje nasilja nad članovima porodice.

37 Vidi izvod iz obrazloženja presude br. 68 0 K 035384 16 K od 24. 1. 2017. godine na str. 26. Priručnika.

kao okolnost koja utiče na odmjeravanje krivične sankcije. Dob optuženog se koristi u vidu formulacija “mlađa osoba”, “osoba mlađe životne dobi” ili se uopšteno spominje da je sud uzeo u obzir dob počinioca, bez navođenja njegove starosne dobi.

Frazu “mlađa životna dob”, koja se u sudskoj praksi često koristi kao olakšavajuća okolnost, ne bi trebalo koristiti u tom kontekstu bez navođenja detaljnih razloga zašto se to cijeni kao olakšavajuća okolnost. Mlađa životna dob može biti od uticaja na sankciju ako se pravilno i detaljno obrazloži, npr. ako je krivično djelo učinio učinilac kao mlađe punoljetno lice ili ako je razlika između godina optuženog/e i oštećenog/e mala, pa je naprimjer učinilac djelo počinio sa 18-19 godina, a oštećena je imala 16 godina, pa se ovo može cijeliti kao olakšavajuća okolnost u odnosu na kvalifikovani oblik krivičnog djela silovanja učinjenog prema maloljetnoj osobi.

Ostale kategorije životne dobi iznad 21 godine u principu se ne bi trebale koristiti kao olakšavajuće okolnosti, osim što bi se eventualno mogle cijeliti kao otežavajuće okolnosti, pogotovo kad postoji velika razlika između godina optuženog/e i oštećenog/e, naprimjer 20, 30, 40 i više godina (npr. žrtva je malodobna ili ima 18, a učinilac ima preko 50 godina. Isto se treba cijeliti i kad je izvršilac mnogo mlađi od žrtve.

Diskusija: Nakon ovog izlaganja i analize dosadašnjih okolnosti bitnih za odmjeravanje kazne za krivično djelo silovanja dajte učesnicima nekoliko minuta i zamolite ih da vam iznesu da li su u svojoj praksi cijelili navedene okolnosti od 1.1. do 1.5.

Nakon diskusije nastavite s analizom sljedećih okolnosti.

* * *

1.6. Izraženo kajanje učinioca

Da bi izraženo kajanje moglo predstavljati olakšavajuću okolnost, potrebna je manifestacija stvarnog, a ne samo verbalnog kajanja optuženog za učinjeno krivično djelo. Zavisno od činjenica konkretnog krivičnog djela silovanja sud može “izraženo kajanje učinioca” cijeliti kao olakšavajuću i kao otežavajuću okolnost.

Naime, kajanje predstavlja odnos učinioca prema izvršenom krivičnom djelu i cijeni se u okviru okolnosti koju zakonodavac definiše kao držanje učinioca poslije izvršenog krivičnog djela. “Izraženo kajanje učinioca” u praksi se skoro uvijek cijeli kao olakšavajuća okolnost, te se često po automatizmu u obrazloženjima presuda navodi da je učinilac izrazio kajanje u svim onim slučajevima kada je priznao izvršenje krivičnog djela.

Međutim, u obrazloženju citirane presude se ne navodi u čemu se ogleda izraženo kajanje, odnosno kako je ono manifestovano, te se da zaključiti da je sud samu činjenicu da je učinilac priznao krivično djelo protumačio kao izraženo kajanje od strane učinioca djela. "Izraženo kajanje učinioca" može biti cijenjeno kao olakšavajuća okolnost u slučajevima kada objektivne okolnosti i činjenice upućuju na zaključak da je učinilac izrazio kajanje, cijeneći pritom njegov odnos prema izvršenom krivičnom djelu.

- Rasprava: *Postavite pitanje učesnicima da navedu koji bi to primjeri izraženog iskrenog kajanja bili prihvatljivi za sud da se cijene kao olakšavajuća okolnost (prihvatljivi odgovori: naknada štete oštećenju, iskreno izvinjenje oštećenju, ponuđena pomoć oštećenju ili njejoj porodici u vidu plaćanja liječenja, psihijatra i sl.) ili da navedu koji bi to primjeri bili verbalnog neiskrenog kajanja (prihvatljivi odgovori: nakon ukidanja pritvora napustio državu, odugovlačio postupak svojim ponašanjem, počinio istu vrstu djela, uglavnom ponašanje kao da ne osjeća nikakvu odgovornost prema žrtvi).*

1.7. Priznanje djela

Optuženikovo priznanje počinjenja djela i krivnje treba cijeniti s krajnjim oprezom, uvažavajući pritom način, a posebno vrijeme (stadij krivičnog postupka) kada ono je dato.

Drugim riječima, ako postoji priznanje krivnje pored činjenice da je samom počinjenju djela svjedočilo više svjedoka očevidaca ili da je učinilac zatečen u počinjenju djela, tada takvo priznanje ne može imati posebno velik značaj za odmjeravanje kazne. Kod krivičnog djela silovanja treba posebno cijeniti fazu kada je takvo priznanje dato, prvenstveno u odnosu na činjenicu da li je žrtva – oštećenica, davala iskaz. Ako je priznanje dato u istrazi ili prilikom izjašnjenja o krivnji, pa čak i na glavnoj raspravi prije ispitivanja žrtve, tada takvo priznanje uistinu može predstavljati olakšavajuću okolnost.

1.8. Stav žrtve kao okolnost pri odmjeravanju kazne

Stav žrtve u pogledu kažnjavanja optuženog ne bi trebao imati značaja prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo silovanja.

Stav žrtve ne bi trebao uticati na sud prilikom određivanja kazne za učinjeno djelo silovanja s obzirom na to da pravo odmjeravanja kazne pripada sudu i da je to stvar opšteg principa da se kazna za krivično djelo određuje srazmjerno težini djela i opštim pravilima o odmjeravanju kazne. Krivično djelo silovanja nije djelo takvog značaja da bi "stav žrtve", kao recimo odsustvo želje za kažnjavanjem ili izricanjem strože ili blaže sankcije, povećalo ili umanjivalo društvenu opasnost izvršenog krivičnog djela silovanja.

Naročito je važno to da nije poželjno da se žrtva osjeća odgovornom za izrečenu kaznu. Vladavina prava, krivičnopravni sistem i pravosuđe, a ne žrtva, odgovorni su za utvrđivanje silovanja kao neprihvatljivog društvenog ponašanja. Dakle, teret primjene zakona treba potpuno biti u odgovornosti nadležnih institucija, a ne pojedinaca. U krivičnim zakonima u BiH “stav žrtve” nije naveden kao naročita okolnost koju sud treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne, za razliku od, recimo, “stepena krivične odgovornosti”, pobude iz koje je djelo učinjeno i drugo, a koji su taksativno nabrojani u članu 52. stav 1. Krivičnog zakonika RS.

Posebno treba istaknuti da “stav žrtve” nastaje mnogo kasnije nakon izvršenja krivičnog djela.

- **PowerPoint prezentacija** Prikaži tabelu 3. iz *Priručnika* str. 61. i 62.

1.9. Pozicija društvene moći i autoriteta učinioca krivičnog djela silovanja

Pozicija društvene moći i autoriteta optuženog cijeni se kao otežavajuća okolnost. Svakako se preporučuje da sudije ne cijene položaj društvene moći optuženog kao olakšavajuću okolnost. Osobe koje se nalaze na javnim funkcijama, zbog prirode posla kojim se bave, imaju veću društvenu odgovornost od ostalih građana i građanki da se pridržavaju zakona i ne čine krivična djela. Također, postoji mogućnost da sud njihovu zloupotrebu pozicije moći/autoriteta cijeni kao otežavajuću okolnost, posebno sa stanovišta generalne prevencije i uvođenja društvenih normi. Osim toga, sud bi opravdano mogao smatrati da je obrazovanje ljudi koji se nalaze na javnoj poziciji rezultiralo boljim poznavanjem zakona. Također, ljudi koji obavljaju javne funkcije imaju veću moralnu odgovornost prema zajednici, naročito u pogledu uticaja na formiranje i održavanje društvenih stavova i normi.

Ako se radi o istaknutom statusu, to jest društvenom položaju koji dominira u datoj društvenoj zajednici, takav pojedinac ima veliku društvenu moć te može da utiče na određene društvene tokove. Iz takve društvene pozicije ili statusa nastaje i autoritet na osnovu kojeg takav pojedinac postaje značajan faktor u kreiranju društvene stvarnosti. U očima mnogih ljudi on je neprikosnoven, idol kojem se sve vjeruje i kojem se prašta. Npr. poznati sportisti, političari, muzičari...

Društvena moć i autoritet učinioca krivičnog djela proteže se od samog izvršenja krivičnog djela do njegovog sankcioniranja. U svakom konkretnom slučaju vrlo je bitno procijeniti koliki uticaj je učinilac imao na žrtvu i da li je svoj uticaj koristio u svrhu zastrašivanja žrtve, te da li je njegova moć imala uticaj na pokretanje i tok samog postupka koji se protiv njega vodi. Nema sumnje da taj uticaj moći nema istu refleksiju na svaku osobu, zbog toga se za žrtvu bira najčešće osoba koja će biti zastrašena, uslovljena i bespomoćna u odnosu

na učinioca. Zbog specifičnosti samog krivičnog djela silovanja, koje u svojoj strukturi sadrži upotrijebljenu silu, smatramo da ako su moć ili autoritet imali uticaja prilikom samog izvršenja krivičnog djela na način da je žrtva birana upravo zbog lične moći i autoriteta koji učinilac ima nad žrtvom istu treba cijeliti kao otežavajuću okolnost prilikom odmjerenja kazne.

Sud tokom postupka treba utvrditi da li je optuženi koristio svoj društveni položaj, odnosno moć i autoritet, i nakon izvršenja krivičnog djela. Naime, vrlo su česte situacije kada se pozicija moći i autoriteta koristi za stvaranje prilike za izvršenje nasilja nad žrtvom, te se koristi i nakon toga, u cilju zastrašivanja i prijetnji, a sve radi uticanja na žrtvu da eventualno ne prijavi počinjeno djelo.

Zloupotrebom svog društvenog statusa, odnosno mišljenja koje javnost ima o njegovoj ličnosti, najčešće se diskredituje žrtva te stvara nepovjerenje u istinitost njenog iskaza. S obzirom na to da je silovanje delikt koji često nema svjedoka, najčešće se vjeruje izjavi takvog pojedinca, dok se izjava žrtve zanemaruje, kao i eventualni fizički dokazi na tijelu žrtve. Društvo generalno može biti sklonije povjerovati učiniocu nego žrtvi. Zbog navedenog, smatramo da ovakav položaj učinioca otežava i samo prijavljivanje izvršenja krivičnog djela, jer je i žrtva svjesna položaja učinioca, pa i ugleda i povjerenja koje uživa u javnosti, uključujući i organe krivičnog gonjenja. Dakle, nepovjerenje prema žrtvi može biti izraženo već u prvom kontaktu s organima gonjenja, što može dodatno pogoršati položaj žrtve, dovesti je do diskreditacije, smanjiti samopouzdanje, uvesti u depresiju.

U slučaju neadekvatne reakcije pravosudnih institucija u takvim slučajevima šalje se poruka u javnost da su takvi ljudi nedodirljivi i da im je, zbog njihove društvene pozicije (koja ne mora biti ustanovljena na osnovu stvarnih vrijednosti), sve dozvoljeno.

1.10. Životna dob žrtve

Kada govorimo o životnoj dobi žrtve u kontekstu promatranog krivičnog djela silovanja, moramo praviti razliku između osnovnog oblika djela u kojem se kao žrtve javljaju punoljetne osobe i kvalifikovanog oblika djela u kojem se kao žrtve javljaju maloljetne osobe, odnosno djeca starija od 15 godina. Nasilna obljava nad djetetom, odnosno djetetom mlađim od 15 godina, obuhvaćena je drugom inkriminacijom, tako da se nećemo baviti tim pitanjem.

Dakle, i kod ovog oblika krivičnog djela u kojem je uzrast žrtve kvalifikatorna okolnost moguće je dob žrtve uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost te učiniocu izreći veću mjeru kazne u okviru propisane kazne. Primjer za ovu primjenu iz sudske prakse nalazi se u

*Priručniku*³⁸, gdje je žrtva mlađa osoba od učinioca 11 godina, a radi se o odnosu maloljetne žrtve (15) i punoljetnog učinioca krivičnog djela (26) kod krivičnog djela silovanja, gdje je sud utvrdio kao značajnu otežavajuću okolnost da je optuženi počinio djelo na štetu djevojke koja je imala svega petnaest i po godina, dok je optuženi tada bio star preko 26 godina, dakle 11 godina stariji.

Pored ovog, u praksi se često susreću slučajevi u kojima je učinilac silovanja znatno mlađa osoba od žrtve (npr. slučaj u kojem učinilac ima 28 godina, a žrtva 70 godina – presuda br. 12 0 K 003358 12 od 7. 5. 2013; slučaj kada učinilac ima 33 godine, a žrtva 64 – presuda br. 11 0 K 01951916 K od 16. 11. 2017³⁹). Ta činjenica ukazuje na pobude zbog kojih je djelo počinjeno, odnosno da je učinilac iskoristio vulnerabilan položaj žrtve koja je u starijoj životnoj dobi. Sve to, s jedne strane, i “životnu dob žrtve” u kontekstu s ostalim okolnostima u kojima žrtva živi (invalid, živi sama, nezaštićena, u srodstvu s učiniocem, poznata učiniocu...), s druge strane, treba dovesti u vezu sa “životnom dobi žrtve” i to obrazložiti u presudi.

1.11. Druge okolnosti pod kojima je djelo počinjeno

Riječ je o okolnostima koje su izvan samih elemenata koji čine biće djela i koji obuhvaćaju širok dijapazon okolnosti, koje mogu biti vrlo različite, zbog čega ih je teško unaprijed predvidjeti i odrediti. Teškoće ispravnog sistematizovanja ovih okolnosti mogu se barem nastojati prevazići podjelom po kriteriju bitnih sastavnica koje prate svako krivično djelo, tj. uvažavajući pojedinosti samog načina počinjenja djela, vrijeme izvršenja, mjesto počinjenja i drugih popratnih okolnosti počinjenja, i to kako one koje su neposredno prethodile tako i one koje su postojale u vrijeme počinjenja.

U tom kontekstu, razmatrajući način počinjenja krivičnog djela silovanja, sudska praksa konzistentno je pod ove okolnosti ubrajala počinjenja ovog djela uz takav sklop radnji i postupaka koji karakteriše pojačana upornost učinioca, što je redovito i sasvim pravilno učiniocima vrednovano kao otežavajuća okolnost. Riječ je o prostoj činjenici da povećana upornost i iskazana grubost u počinjenju ovog djela ukazuju na povećanu društvenu opasnost učinioca i ne pruža pozitivnu prognozu njegovog budućeg ponašanja.

S druge strane, konstrukcija pridjeva bezobziran ukazuje na to da osoba postupa zanemarujući sve obzire prema drugima, tako da ova okolnost može doći i nezavisno od upornosti učinioca, jer biće djela postoji i bez otpora žrtve. Pod ove slučajeve mogu potpasti situacije iznimno slabih žrtava, koje u samom činu doživljavaju teški emocionalni slom praćen plačem, zapomaganjem i vikanjem, gdje učinioci to sve zanemaruju i hladnokrvno nastavljaju počinjenje djela.

38 Vidi na str. 50. *Priručnika* izvod iz obrazloženja presude broj 06 0 K 005470 14 K 2 od 14. 1. 2015.

39 Vidi na str. 41. i 51. *Priručnika* izvode iz obrazloženja navedenih presuda.

Još jedna okolnost u okviru samog načina počinjenja kaznenog djela silovanja koju je sudska praksa uzimala kao otežavajuću jeste i počinjenje djela u dužem planiranju – s predu-mišljajem, što starije sudske odluke karakterišu kao djelovanje poslije zrelog razmišljanja. I ova okolnost je ispravno vrednovana otežavajućom jer ukazuje na jednu snažniju kriminalnu volju učinioca; to su djela duže planirana, pomno smišljena, s preciznim planom djelovanja i biranjem žrtve. Ovakvi učinioci imaju izlazne strategije, planove šta činiti ako nešto krene po zlu.

Sastavnice mjesta i vremena počinjenja djela obično su nerazdvojivo povezane, tako da je kako pravna teorija tako i sudska praksa konzistentno otežavajućim cijnila počinjenje djela u takvim prostornim i vremenskim prilikama koje pospješuju plan učinioca; obično noću, u zatvorenim i tijesnim prostorima kao što je automobil iz kojih se teško osloboditi, odvoženjem na zapuštene, teško dostupne i nenaseljene prostore poput šuma i sl.

Osim ovoga, pravna teorija kao otežavajuće okolnosti nabraja i počinjenje djela za vrijeme elementarnih nepogoda (poplava, požara, zemljotresa i sl.), tokom vanrednih situacija, kao i na svirep, drzak način i drugo, što je također ispravno jer i ove životne situacije pospješuju počinjenje djela i ukazuju na jednu pojačanu podmuklost učinilaca i njihovu pojačanu društvenu opasnost.

I dok su se ove pobrojane okolnosti mogle kvalifikovati koliko-toliko pod uobičajene sastavnice načina, vremena i mjesta počinjenja djela, postoji čitav niz drugih okolnosti koje bi se mogle također navesti. Tako se otežavajućim može cijeniti počinjenje krivičnog djela pred članovima porodice ili nekim drugim osobama, što je sasvim opravdano jer značajno pojačava emocionalne teškoće s kojima se žrtve moraju nositi. Prilikom tumačenja navedenih okolnosti neophodno je prvo utvrditi da li se one mogu podvesti pod neku kvalifikatornu okolnost krivičnog djela silovanja, kao što je naprimjer vršenje silovanja na naročito okrutan ili svirep način ili naročito ponižavajući način. Tek ako se te okolnosti ne mogu podvesti pod kvalifikatorne, onda ih treba tumačiti kao otežavajuće okolnosti.⁴⁰

Pod druge okolnosti bitne za odmjeravanje kazne moguće je podvesti i okolnosti koje se spominju u *Priručniku o nasilju o porodici*⁴¹ kao što su:

Davljenje – sutkinjama i sudijama se preporučuje da davljenje smatraju otežavajućom okolnošću. Davljenje je prekid krvotoka ili dotoka zraka u vratu, što dovodi do gušenja. Medicinska istraživanja pokazuju da je davljenje jedan od najsmrtonosnijih oblika fizičkog nasilja bez oružja. Prekid dotoka kisika odnosno krvotoka može dovesti do oštećenja mozga ili stvaranja krvnih ugrušaka – što dovodi do trenutne smrti, katastrofalnog oštećenja

---

40 Vidi str. 23. *Priručnika*

41 Vidi str. 16–19. *Priručnika o nasilju o porodici*

mozga ili smrti i do nekoliko sedmica kasnije. Davljenje je također najistaknutiji predznak budućeg smrtnog ishoda (ubistva).

Prijetnje oružjem ili oruđem – preporučuje se da ih sudije i sutkinje cijene kao otežavajuće okolnosti. Upotreba oružja i oruđa čini oblik nasilja i zlostavljanja koji predstavlja potencijalnu prijetnju po život. Pristup vatrenom oružju povećava rizik od ubistva intimnog partnera za više od pet puta u odnosu na slučajeve u kojima oružje nije prisutno.

Ranjivost žrtve – sutkinjama i sudijama se preporučuje da ranjivost žrtve u određenim okolnostima cijene kao otežavajuću okolnost. Naprimjer, *dob* (veoma stara, vrlo mlada), *invaliditet* (psihički, mentalni, fizički), *imigrantski ili rezidentni status* (bez ličnih i drugih dokumenata), pripadništvo *manjinskoj etničkoj/vjerskoj zajednici* (Romi) ili *spolna orijentacija* (gej ili lezbejka) faktori su koji mogu povećati rizik od zavisnosti žrtve od učinioca. Navedeni faktori mogu žrtvama otežati ili onemogućiti traženje pomoći, prijavljivanje djela i sl.

Aktivnost V (15:00 – 16:00): Vježba: procesuiranje i izricanje krivične sankcije

Procjena predmeta silovanja i krivične sankcije u okviru rada s manjim grupama – Šta bi uradio tužilac/tužiteljica, branitelj/ica i sutkinja/ sudija?

1. Podijelite učesnike i učesnice na manje grupe od petero do sedmero, te ih uputite da će svakoj grupi biti dodijeljen scenarij slučaja.
2. Objasnite im da međusobno trebaju podijeliti uloge: ko tuži, ko sudi, a ko brani. Više osoba mogu igrati istu ulogu, s tim da će jedna osoba iznositi argumente.
3. Grupe će potom dobiti zadatak da analiziraju scenarij slučaja i da, uz korištenje *Priručnika o silovanju* utvrde kakve bi argumente iznijeli u ovom predmetu – koje otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti bi identifikovali?

Podijelite scenarije slučaja I, II i III po vašem izboru

Scenarij slučaja I

Činjenični opis:

U noći 24/25. 12. 2013. godine u (...) u stanu u ul (...) uz upotrebu sile prisilio na spolni odnos oštećenu mladb (...) na način da je nakon što je ostao sam sa oštećenom istu gurnuo na kauč (...) te upozoravajući je da ne pravi buku i ističući da je dobar s policijom, te prijeteci da ima pištolj u autu, te da će istim ubiti nju i njene roditelje, nakon čega je oštećena plačući izjavila da mora u wc, te pobjegla u kupatilo, nakon čega je došao za istom i izvukao

je iz kupatila, te i pored činjenice što se oštećena pokušavala otrgnuti (...) molila da je pu-
sti, opalio joj šamar, te je gurnuo na kauč u kuhinji, nakon čega (...) te tako izvršio potpun
seksualni odnos (...)

Dana 15. 2. 2014. u jutarnjim satima u (...) uz upotrebu sile izvršio spolni odnos nad ošte-
ćenom (...) na način (...) te kada je pokušala pobjeći, izišao za istom, sustigao je, uhvatio, te
je ponovno uvukao u vozilo, oborio na isto sjedište (...) legao na istu te je zadao udarac
šakom u predio glave, obraćajući joj se riječima “smiri se bit će ti još gore”, nakon čega je
ponovno upotrijebio silu, te oštećenu uhvatio rukom za kosu, savladao njen otpor i (...) te
tako izvršio potpun spolni odnos.

Dodatne informacije u predmetnom spisu:

- Policija prilikom vršenja pretresa stana i vozila optuženog nije našla oružje.
- Policija kod saslušanja obiju oštećenih u istrazi, prilikom čega je jedna oštećena
mldb. 17 godina, nije primijetila vidljive povrede na licu, iako su oštećene u svojim
iskazima navele da ih je optuženi udario u predjelu glave. Oštećene traže da se
optuženi kazni za djelo koje je počinio.
- Policija prilikom saslušanja optuženog u svojstvu osumnjičenog u istrazi saznaje
da je optuženi razveden, otac jednog mldb. djeteta, da je nezaposlen i da je
osuđivan pravosnažnom odlukom iz 2004. godine uslovnom osudom sa rokom
provjere od 2 godine.
- Izjave svjedoka – susjeda, da nisu čuli nikakvu viku ili buku za vrijeme izvršenja
ova dva krivična djela.

Dodatne upute za aktivnost unutar grupe:

1. Članovima grupe, kada su dodijeljene uloge sudije, tužioca i branioca (neki članovi
grupa mogu ostati bez dodijeljene uloge pa im možete dati ulogu žrtve/oštećene koja
će posmatrati suđenje), dati upute da prvo tužilac iznosi svoju argumentaciju i obra-
zloženja, a nakon njega slijedi branilac. Sudija će na kraju izreći presudu i dati obrazlo-
ženje, uz objašnjenje za svaku utvrđenu olakšavajuću i otežavajuću okolnost.
2. Savjetujte učesnike da zajednički rade na pripremi prezentacija slučaja i da se koriste
Priručnikom kako bi utvrdili relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti na sl-
jedeći način:
  - a. Prvo, tužilac će predmet iznijeti sudiji. Molimo, zapišite sve otežavajuće okolnosti
koje *bi mogle* biti prihvatljive i pripremite svoje argumente. Također zapišite sve
olakšavajuće okolnosti koje predviđate da će branilac koristiti – pripremite argu-
mente protiv korištenja olakšavajućih okolnosti. Koristite *Priručnik* kao referencu
za otežavajuće/olakšavajuće okolnosti i relevantni jezik.
  - b. Drugo, branilac će iznijeti svoje argumente sudiji i osporiti argumente tužioca, te
pred sudom iznijeti relevantne olakšavajuće okolnosti.

- c. Treće, sudija će iznijeti nalaze suda i izreći presudu s posebnim fokusom na razradi olakšavajućih i otežavajućih okolnosti koje je sud utvrdio.
3. Svaka grupa će imati najviše 10 minuta za svoju prezentaciju. Nakon toga, ostali učesnici će imati 5 minuta za pitanja i komentare.

Napomena za edukatora – Epilog – Presuda:

Ovdje se radi o k. d. Silovanje iz člana 203. stav 1. KZ FBiH u sticaju.

Iz obrazloženja presude br. 06 0 K 0089091 15 K od 18. 2. 2016. godine: Kod donošenja odluke o krivično pravnoj sankciji sud je prije svega vodio računa o zapriječenoj kazni za navedeno krivično djelo jer je minimalna kazna jedna godina zatvora, a maksimalna deset godina zatvorske kazne. Olakšavajuću okolnost na strani optuženog sud nalazi u tome da počinjenjem krivičnog djela oštećenim osobama nije nanio tjelesne povrede i da je otac jednog djeteta. Kao otežavajuća okolnost nije cijenjena činjenica ranije osuđivanosti, jer je navedena kazna trebala biti brisana i jer se radilo o potpuno drugoj vrsti kaznenog djela (šumska krađa). Kao otežavajuća okolnost cijenjena je okolnost da su obe oštećene izrazile interes da optuženi krivično odgovara i da se adekvatno kazni.

Izrečena kazna: Jedinostvena kazna zatvora u trajanju od dvije godine i šest mjeseci zatvora.

* * *

Scenarij slučaja II

Činjenični opis:

... dana 2. 3. 2016. godine oko 21,00 sati (...) nakon što je u svoj stan doveo (...) zaključao ulazna vrata od stana, pa nakon što je svoju nevjenčanu suprugu otjerao u drugu sobu, legao (...) a pošto se (...) opirala vrišteći i pozivajući u pomoć, istu je u cilju savladavanja otpora nekoliko puta udario snažno zamahnutom zatvorenom pesnicom u lijevi predio lica (...) nanoseći joj teške tjelesne ozljede, nakon čega je nad njom izvršio obljubu, a potom je prinudio da ga (...) sve dok ga u tome nije prekinuo (...) koji je nakon što je čuo pozive u pomoć savladao otpor optuženog i omogućio oštećenoj da pobjegne iz stana, nakon čega je svjestan da ugrožava sigurnost neke osobe ozbiljnom prijetnjom da će napasti na život te osobe, prijetio govoreći mu da će ga sasjeći sjekirom, da će mu ispred škole ubiti dijete, koje je prijetnje ponovio i pred policijskim službenicima.

Dodatne informacije u predmetnom spisu:

- U istrazi vršeno medicinsko vještačenje tjelesnih povreda oštećene S. P. i utvrđeno da se radi o teškoj tjelesnoj povredi – prelom lijeve sljepočne kosti i povreda lijevog oka.

- Policija prilikom saslušanja oštećene S. P. u istrazi saznala da joj je pomogao brat optuženog M. N. koji je savladao otpor optuženog kritične noći i omogućio oštećenoj da pobjegne iz stana.
- Prilikom saslušanja brata optuženog M. N. isti je naveo da mu je optuženi više puta kritične noće prijetio da će ga ubiti, da će ga sasjeci sjekirom, da će mu ispred škole ubiti dijete, koje je prijetnje ponovio i pred policijskim službenicima.
- Policija prilikom saslušanja optuženog u svojstvu osumnjičenog u istrazi saznaje da je optuženi otac malodobnog djeteta i da je ranije dva puta osuđivan za istovrsno krivično djelo silovanja.
- Tokom postupka psihijatrijskim vještačenjem utvrđeno da je optuženi bio bitno smanjeno uračunljiv u vrijeme izvršenja krivičnog djela.
- Izjave svjedoka – susjedi su čuli viku, vrištanje i zapomaganje oštećene, kao i buku prilikom fizičkog sukoba optuženog i njegovog brata.

Dodatne upute za aktivnost unutar grupe:

1. Članovima grupe, kada su dodijeljene uloge sudije, tužioca i branioca (neki članovi grupa mogu ostati bez dodijeljene uloge pa im možete dati ulogu žrtve/oštećene koja će posmatrati suđenje), dati upute da prvo tužilac iznosi svoju argumentaciju i obrazloženja, a nakon njega slijedi branilac. Sudija će na kraju izreći presudu i dati obrazloženje, uz objašnjenje za svaku utvrđenu olakšavajuću i otežavajuću okolnost.

2. Savjetujte učesnike da zajednički rade na pripremi prezentacija slučaja i da se koriste *Priručnikom* kako bi utvrdili relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti na sljedeći način:

a. Prvo, tužilac će predmet iznijeti sudiji. Molimo, zapišite sve otežavajuće okolnosti koje *bi mogle* biti prihvatljive i pripremite svoje argumente. Također zapišite sve olakšavajuće okolnosti koje predviđate da će branilac koristiti – pripremite argumente protiv korištenja olakšavajućih okolnosti. Koristite se *Priručnikom* kao referencom za otežavajuće/olakšavajuće okolnosti i relevantnim jezikom.

b. Drugo, branilac će iznijeti svoje argumente sudiji i osporiti argumente tužioca, te pred Sudom iznijeti relevantne olakšavajuće okolnosti.

c. Treće, sudija će iznijeti nalaze suda i izreći presudu s posebnim fokusom na razradi olakšavajućih i otežavajućih okolnosti koje je sud utvrdio.

3. Svaka grupa će imati najviše 10 minuta za svoju prezentaciju. Nakon toga, ostali učesnici će imati 5 minuta za pitanja i komentare.

Napomena za edukatora – Epilog – Presuda:

Ovdje se radi o k.d. Silovanje iz člana 203. stav 3. u sticaju sa Ugrožavanjem sigurnosti iz člana 183. stav 1. KZ FBiH

Iz obrazloženja presude br. 03 0 K 014974 16 K od 8.9.2016. godine: Prilikom izbora vrste krivične sankcije koju treba izreći optuženom sud mu je cijenio kao olakšavajuće okolnosti činjenice da je otac malodobnog djeteta i da je prilikom počinjenja djela bio bitno smanjeno uračunljiv, a kao otežavajuću okolnost njegovu raniju višestruku osuđivanost, naročito za istovrsno krivično djelo silovanja.

Izrečena kazna: Jedinствена kazna u trajanju od četiri godine i sedam mjeseci zatvora.

* * *

Scenarij slučaja III

Činjenični opis:

Dana 27. 1. 2014. godine, u vremenskom periodu od 15,30 do 16,00 časova, u mjestu (...) nudio novac tražeći od nje da imaju seksualni odnos što je oštećena odbila, nakon čega je počeo da je dodiruje rukom po (...) i da je privlači prema sebi, nasilno je ljubeći u usta, dok ga je odgurivala (...) te je u jednom trenutku uspjela otvoriti vrata (...) i pokušala pobjeći iz vozila, ali ju je on uhvatio za jaknu (...) i počeo da joj gura glavu prema (...) i tada je natjerao oštećenu (...) te dok je ona i dalje pokušavala da se odbrani i da podigne glavu, on je i dalje silom primorava da (...) skupivši snagu, odgurnula ga je od sebe i pobjegla iz vozila (...) nakon čega su o ovom događaju obaviješteni i organi policije.

Dodatne informacije u predmetnom spisu:

- U istrazi optuženi negirao izvršenje krivičnog djela, a tokom postupka zaključio sporazum o priznanju krivnje.
- Policija prilikom saslušanja oštećene u istrazi saznala da oštećena ima 20 godina, da je student 2 godine Poljoprivrednog fakulteta, da je optuženog poznavala 6 mjeseci prije kritičnog događaja i da je sa njim dva puta popila kafu, te jednom bila na večeri. Svjedočila da je optuženi silovao na način opisan u optužnici, ali je rekla da joj je optuženi nakon kritičnog događaja u znak izvinjenja i satisfakcije ponudio 2.000,00 KM odštete.
- Policija prilikom saslušanja optuženog u svojstvu osumnjičenog u istrazi saznaje da je optuženi direktor banke, oženjen, otac dva djeteta, starosti 47 godina, i da je ranije osuđivan za nasilje u porodici.
- Izjave svjedoka – otac i majka oštećene nisu znali za bilo kakvu emotivnu vezu optuženog i oštećene, radnici banke svjedočili da se radi o uzornom direktoru sa jako dobrim poslovnim uspjesima.

Dodatne upute za aktivnost unutar grupe:

1. Članovima grupe, kada su dodijeljene uloge sudije, tužioca i branioca (neki članovi grupa mogu ostati bez dodijeljene uloge pa im možete dati ulogu žrtve/oštećene koja će posmatrati suđenje), dati upute da prvo tužilac iznosi svoju argumentaciju i obrazloženja, a

nakon njega slijedi branilac. Sudija će na kraju izreći presudu i dati obrazloženje, uz objašnjenje za svaku utvrđenu olakšavajuću i otežavajuću okolnost.

2. Savjetujte učesnike da zajednički rade na pripremi prezentacija slučaja i da se koriste *Priručnikom* kako bi utvrdili relevantne otežavajuće i olakšavajuće okolnosti na sljedeći način:

a. Prvo, tužilac će predmet iznijeti sudiji. Molimo, zapišite sve otežavajuće okolnosti koje *bi mogle* biti prihvatljive i pripremite svoje argumente. Također zapišite sve olakšavajuće okolnosti koje predviđate da će branilac koristiti – pripremite argumente protiv korištenja olakšavajućih okolnosti. Koristite se *Priručnikom* kao referencom za otežavajuće/olakšavajuće okolnosti i relevantni jezik.

b. Drugo, branilac će iznijeti svoje argumente sudiji i osporiti argumente tužioca, te pred sudom iznijeti relevantne olakšavajuće okolnosti.

c. Treće, sudija će iznijeti nalaze suda i izreći presudu s posebnim fokusom na razradi olakšavajućih i otežavajućih okolnosti koje je sud utvrdio.

3. Svaka grupa će imati najviše 10 minuta za svoju prezentaciju. Nakon toga, ostali učesnici će imati 5 minuta za pitanja i komentare.

● **Napomena za edukatora – Epilog – Presuda:**

Ovdje se radi o k.d. Silovanje iz člana 193. stav 1. KZ RS.

Iz obrazloženja presude br. 80 K 054911 15 K od 16. 2. 2016. godine: Sud je cijenio kao olakšavajuću okolnost da je optuženi priznao izvršenje ovog krivičnog djela, zatim što je obeštećenjem oštećene bar djelimično ostvarena satisfakcija oštećene. Uzeta je u obzir i činjenica što se u ovom slučaju radi o veoma ozbiljnom čovjeku, radno angažovanom na veoma zahtjevnim i stručnim poslovima u preduzeću u kojem je zaposlen, zatim što se radi o ocu dvoje djece koju on izdržava i hrani. Pored toga, uzeta je u obzir i činjenica što je u svom tom događaju određeni doprinos dala i sama oštećena svojim ponašanjem, naročito zbog činjenice što, znajući da je sa njim ranije ipak bila u emotivnoj odnosno ljubavnoj vezi, te prepoznavši ga, ali ga ocu predstavljajući kao taksistu, konkretne prilike pristala da se sa istim vozi, te je taj njen postupak optuženi pogrešno protumačio i kao njen pristanak na seksualni odnos s njim. Zatim je uzeta u obzir i činjenica da se optuženi, i pored činjenice što ranije nije priznavao krivnju, sada ipak kaje, a povrh svega sud je imao u vidu njegovo ukupno ponašanje pred organima u ovom postupku koje je bilo veoma korektno. Na drugoj strani, sud je imao u vidu činjenicu da je optuženi ranije osuđivan, što mu je u ovom slučaju s obzirom da je krivično odgovarao i bio kažnjen za svojevrsno istovjetno ponašanje, ali koje je ostvareno u porodičnoj zajednici, te je to bila otežavajuća okolnost koja se našla na strani optuženog. Sud smatra i pored postojanja te otežavajuće okolnosti da je izrečena sankcija ipak srazmjerna težini učinjenog krivičnog djela i stepe-

nu krivične odgovornosti.

Izrečena kazna: Šest mjeseci zatvora (zaključen sporazum o priznanju krivnje).

Prezentacije i povratne informacije grupa

Grupa I: 15:15 – 15:25

Grupa II: 15:25 – 15:40

Grupa III: 15:40 – 16:00

Zaključak

Na kraju izlaganja grupa pitajte učesnike grupe da li je bilo ičega što je bilo predmetom sporenja unutar grupe. Adresirajte sve otvorene teme/nedoumice u vezi s primjenom interne procedure ili tumačenjem scenarija slučajeva i konsultujte sadržaj *Priručnika* po potrebi. Zaključite sesiju i zahvalite aplauzom grupama za izuzetan rad.

16:00 – 16:15 – Zaključak, evaluacija i finalizacija radionice

